

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

БУЛАНА ЄВГЕНІЯ АНАТОЛІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри
міжнародних
відносин і зовнішньої політики,
д.е.н., доцент
_____ В. В. Лимар

**ВИКЛИКИ І ЗАГРОЗИ ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ІНТЕГРАЦІЇ НА СУЧАСНОМУ
ЕТАПІ**

Спеціальність 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Керівник:

Паніна І. Г., старший викладач кафедри
міжнародних відносин і зовнішньої політики,
к.і.н., старший викладач

Оцінка: _____ / _____ / _____

(бали за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця-2022

АНОТАЦІЯ

Булана Є. А. Виклики і загрози європейській інтеграції на сучасному етапі. Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця 2022.

У кваліфікаційній (бакалаврській) роботі досліджено проблему дезінтеграційних викликів та загроз для Європейського Союзу як інтеграційного проєкту. Дезінтеграційні тенденції, що набирають обертів у Європейському Союзі протягом останніх 20 років, ставлять під загрозу досягнення багатьох десятиліть інтеграції та розбудови наднаціональної структури, а також ставлять під сумнів проєкт Об'єднаної Європи загалом. Продемонстровано витoki дезінтеграційних тенденцій, їх практичний прояв, проаналізовано перспективи та сценарії як еволюції, так і деградації Європейського проєкту. Запропоновано комплекс реформ задля уникнення сценаріїв дезінтеграції.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська інтеграція, криза інтеграції, дезінтеграція, криза Європейського Союзу, сценарії майбутнього ЄС.

76 с., 112 джерел.

Бібліограф.: 112 найм.

ABSTRACT

Bulana Y. A. Challenges and threats of European integration at the present stage. Specialty 291 "International Relations, Public Communications and Regional Studies". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia 2022.

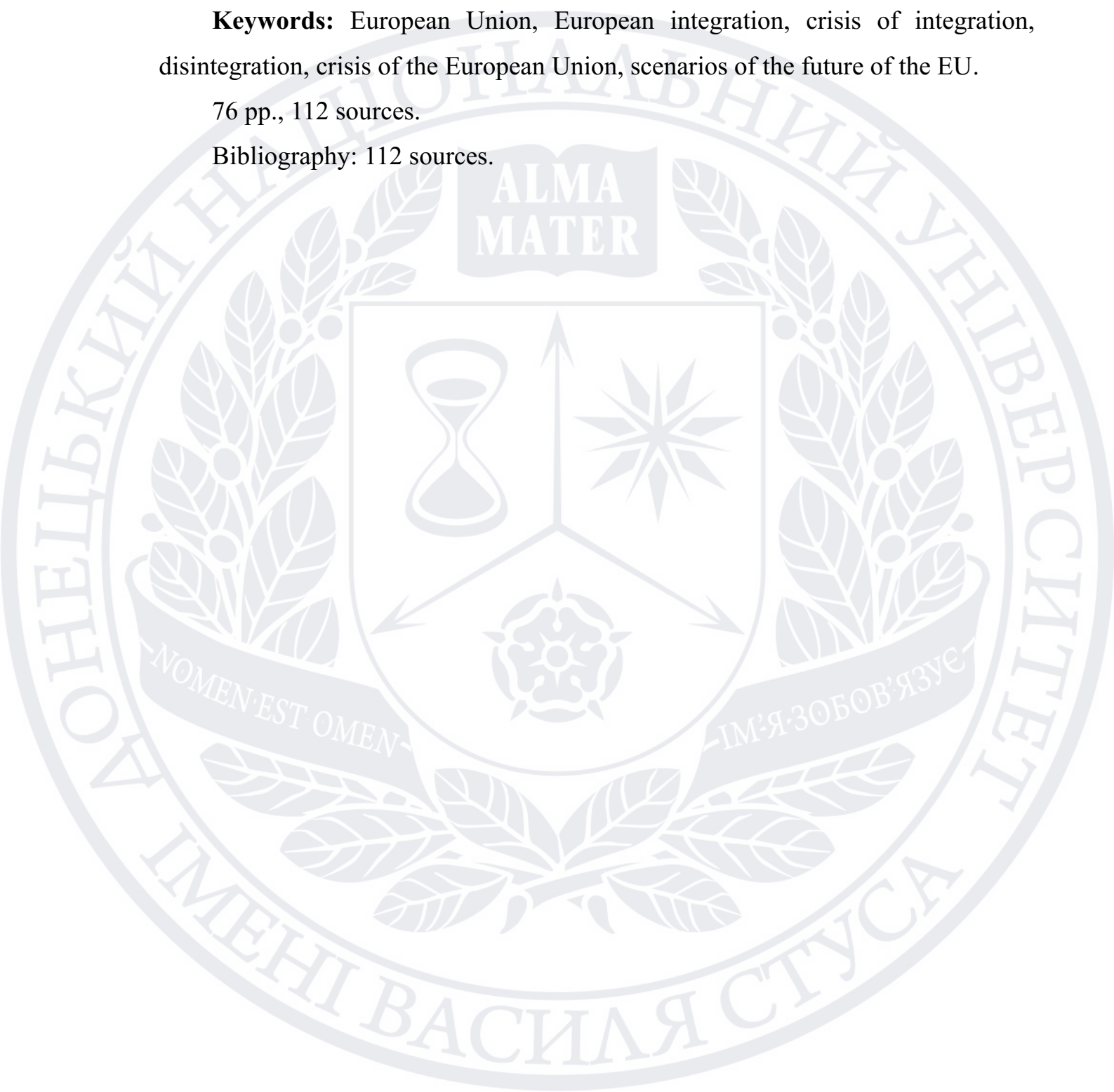
The problem of disintegration challenges and threats to the European Union as an integration project is studied in the qualifying bachelor's thesis. The disintegration trends that have been gaining momentum in the European Union for the last 20 years are threatening decades of integration and building a supranational structure, as well as calling into question the United Europe project as a whole. The origins of

disintegration tendencies, and their practical manifestation are demonstrated, and perspectives and scenarios of both the evolution and degradation of the European project are analyzed. A set of reforms to avoid disintegration scenarios is proposed.

Keywords: European Union, European integration, crisis of integration, disintegration, crisis of the European Union, scenarios of the future of the EU.

76 pp., 112 sources.

Bibliography: 112 sources.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ..	9
1.1. Занепад європейських цінностей як ідеологічних орієнтирів для інтеграції.....	9
1.2. Соціально-економічні чинники як підґрунтя для дезінтеграційних тенденцій	14
1.3. Проблеми розширення ЄС як виклик європейській інтеграції.....	199
1.4. Внутрішньополітичні проблеми в державах-членах як каталізатор дезінтеграції: євроскептицизм, популізм, націоналізм.....	23
РОЗДІЛ 2. КЕЙСИ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ В ЄС.....	30
2.1. Кейс Брекзиту як критичної форми дезінтеграції	30
2.2. Стратегія «мультишвидкісної» Європи як легітимний шлях до дезінтеграції	35
2.3. ЄС в умовах пандемії COVID-19	39
РОЗДІЛ 3. СЦЕНАРІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄС	45
3.1. Можливі сценарії еволюції європейського інтеграційного проекту ...	45
3.2. Можливі сценарії поглиблення дезінтеграції та розпаду ЄС.....	50
3.3. Стратегія реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій	55
ВИСНОВКИ	60
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	633

ВСТУП

Актуальність проблеми. В умовах відходу від державоцентричної моделі міжнародних відносин, посилення ролі міжнародних організацій як гравців на міжнародній арені та наростанням напруженості в міжнародному середовищі в контексті протистояння Західних демократій російському авторитарному режиму актуальним є дослідження розвитку Об'єднаної Європи, викликів, проблем та ймовірних ризиків, з якими зіштовхується Європейський проект. Актуальність аналізу проблем та викликів Європейського Союзу та кризотворчого впливу на організації, її майбутнє та потенціал розвитку як інтеграційного об'єднання визначається особливою важливістю європейських інтеграційних процесів для України та роллю ЄС як партнера України в протистоянні агресії РФ.

Історіографічний огляд проблеми. Дана проблематика широко досліджувалась у різноманітних аспектах істориками, економістами, політологами. Діяльність ЄС у подоланні криз досліджували М. Феррера, П. Стетхем, Х. Тренз. Питання міждержавної взаємодії в кризових ситуаціях розглядали П. Бераменді, П. Геншель, М. Яхтенфахс, Д. Ходсон, К. Касак, М. Кітінг, Дж. Стейсі. Проблеми інтеграції та дезінтеграційні тенденції в ЄС досліджували Г. Фалкнер, С. Хоболт, К. де Вріес, Є. Джонес, Р. Келемен, Дж. Стейсі, Д. Веббер. Варіанти сценаріїв розвитку, еволюції та концепції реформування ЄС розробляли Ж. Турк, Дж. Трондал, Б. Лерут, С. Гензле, А. Шуцко, К. Шуллер, С. Малік, Н. Кавешніков, Дж. Еммануїлідіс.

Метою дослідження є вивчення викликів і загроз європейській інтеграції та виявлення їх дезінтеграційного потенціалу в контексті визначення майбутнього ЄС як інтеграційного об'єднання.

Відповідно до визначеної мети **завданнями дослідження** є:

- З'ясувати роль європейських цінностей в ідеологічному аспекті вироблення політики та інтеграції;

- Дослідити соціально-економічні чинники в формуванні та прогресуванні дезінтеграційних тенденцій;
- Проаналізувати аспект розширення ЄС на наявність кризотворчого потенціалу для європейської інтеграції;
- Визначити місце та роль внутрішньополітичних факторів в державах-членах в проблемі дезінтеграції;
- Встановити причинно-наслідковий зв'язок між кризами і політикою ЄС та дезінтеграційними тенденціями;
- Дослідити кейси Дезінтеграції, зокрема Брекзйт, стратегію «мультишвідкісної» Європи та кризи пандемії COVID-19;
- Розглянути можливі сценарії еволюції та дезінтеграції європейського інтеграційного проекту;
- Сформулювати стратегію реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій.

Об'єктом дослідження є європейська інтеграція на сучасному етапі.

Предметом дослідження є вплив викликів і загроз, що несуть дезінтеграційний потенціал та становлять небезпеку для європейської інтеграції на сучасному етапі, на теперішнє становище та перспективи Європейського Союзу як інтеграційного об'єднання.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1972 року по 2022 рік. Початок періоду обумовлений долученням до Об'єднаної Європи Великої Британії, що пізніше стала першою та єдиною, станом на 2022 рік державою, що відмовилася від членства в ЄС. Кінець періоду не може бути визначений, оскільки розглянуті процеси не можна вважати завершеними.

Географічні межі дослідження поширюються на територію Європейського Союзу, Велику Британію як державу-члена ЄС в минулому та Україну як кандидата на членство в ЄС і територію розгортання однієї з найсерйозніших криз в Європейському регіоні.

При написанні кваліфікаційної роботи було використано **джерела різних груп**, а саме:

- нормативно-правові акти (угоди, договори, домовленості країн ЄС);
- офіційні ресурси та документи підрозділів ЄС (звіти, пресс-релізи, програми, плани та аналітичні матеріали Європейської Комісії);
- офіційні ресурси та документи політичних партій і груп (передвиборчі програми UKIP, Ідентичність та Демократія);
- звіти засідань Єврокомісії та Європейського Парламенту;
- промови та виступи (Президента Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн та экс-президента Жан-Клода Юнкера, экс-прем'єр-міністра Великої Британії Маргарет Тетчер та інших політичних діячів);
- статистичні матеріали авторитетних мозкових центрів (Eurostat, Pew Research та інших);
- новинні статі та аналітичні публікації провідних світових видань (The Guardian, BBC News, Associated Press, EUobserver, Financial Times, Bloomberg, Politico та інші);
- довідкові видання (Глосарій Euro-lex, Юридичний словник).

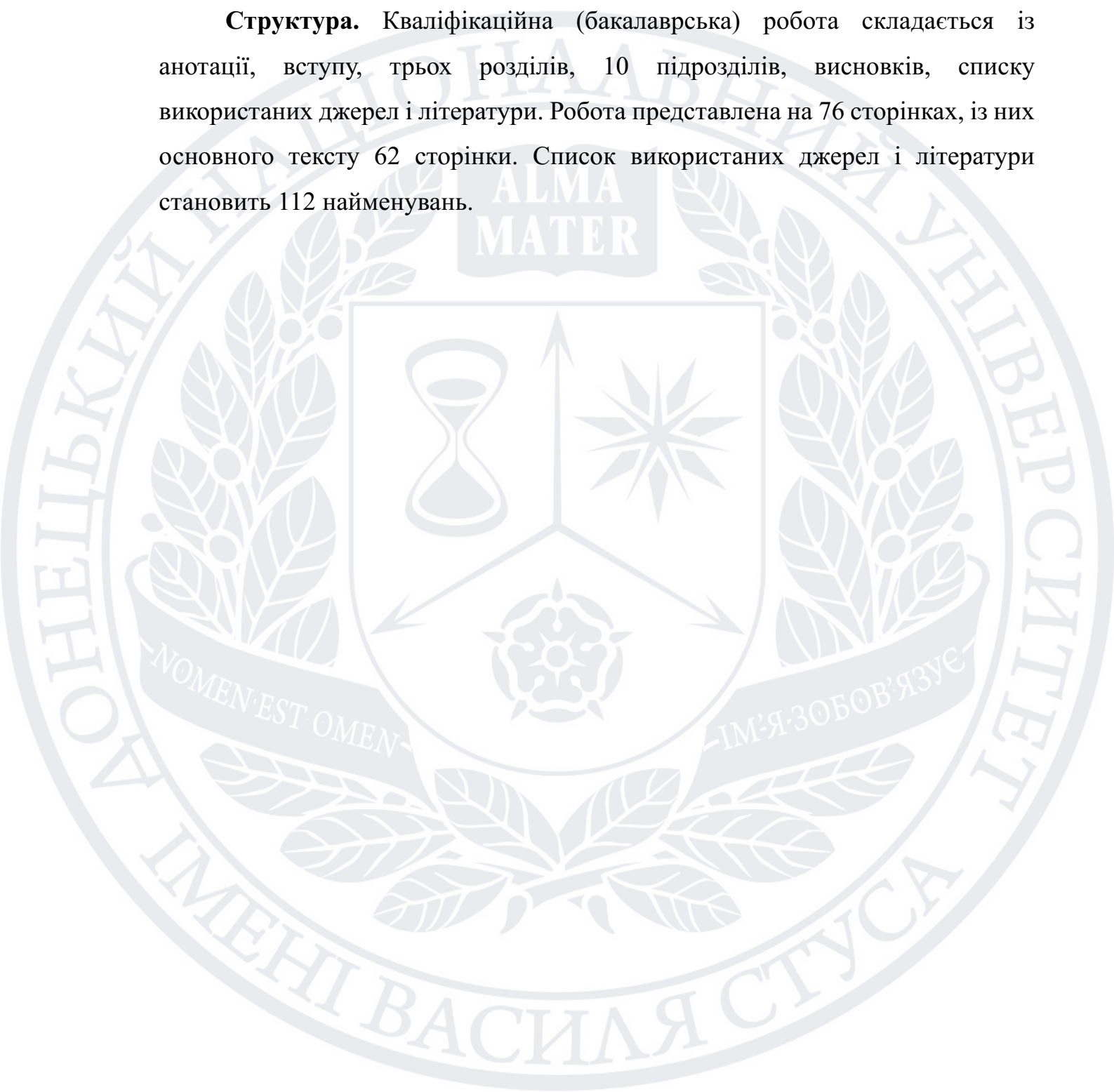
Методологія дослідження. В основу викладення матеріалу покладено проблемно-хронологічний принцип. В ході дослідження було використано комплекс методів дослідження: аналітико-синтетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, порівняльно-економічний метод, ретроспективний, кейс-стаді та прогностичний методи.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів у комплексному підході до вивчення проблеми, встановлення логічного зв'язку між історією кризових ситуацій у Європейському регіоні, політикою ЄС і виникненням дезінтеграційних тенденцій у Європейському Союзі та їх впливом на майбутнє ЄС як інтеграційного об'єднання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки кваліфікаційної (бакалаврської) роботи були апробовані у формі публікацій у науковому журналі «Вісник СНТ Донецького національного університету

імені Василя Стуса» в 2020-2022 рр. і тез доповідей на міжнародних конференціях «Травневі студії» і «Topical Issues of Humanities, Technical and Natural Sciences» в 2019-2022 рр.

Структура. Кваліфікаційна (бакалаврська) робота складається із анотації, вступу, трьох розділів, 10 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і літератури. Робота представлена на 76 сторінках, із них основного тексту 62 сторінки. Список використаних джерел і літератури становить 112 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ДЕЗІНТЕГРАЦІЙНІ ЧИННИКИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

1.1. Занепад європейських цінностей як ідеологічних орієнтирів для інтеграції

Згідно офіційній риториці Європейської комісії основоположними для формування організації та об'єднання держав-членів були спільні європейські принципи та цінності. Стверджується, що ЄС «заснований на цінностях пошани людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону та поваги прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин» [97]. Організація позиціонує себе в якості постнаціонального об'єднання, що керується ідеєю розподілу суверенної влади між державами-членами задля досягнення та забезпечення колективного блага для кожного учасника Організації.

Тривалий час після заснування ЄС сумлінно дотримувалась заданих засновниками ціннісних орієнтирів, що, власне, відображалось в кількох «хвилях» розширення ЄС. Порядок та критерії інтеграції нових держав-членів були ідеологічно обґрунтовані принципами поваги та просування «демократичних» цінностей ЄС, а концептуальне бачення потенційно європейської держави включало такі характеристики, як плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність громадян [97]. Держави-претенденти на членство першочергово мали відповідати ціннісним вимогам, і лиш потім економічним, політичним та іншим.

Європейські цінності несуть в собі також історичну місію «відбілювання» репутації Європи, що відзначилася низкою суперечливих, а подекуди, антигуманних соціальних тенденцій протягом останнього століття. Зокрема, мова йде про нацизм, фашизм, геноцид єврейського та ромського народів, радикальний антикомунізм та антирадянське часів Холодної війни та

інші подібні соціальні тренди. В цьому контексті, європейські цінності стали формою спокутування помилок минулих десятиліть та прагненням до толерантного та рівноправного суспільства.

Незважаючи на невпинне звертання європейських лідерів до категорії європейських цінностей у своїй риториці, концепція являється досить спірною з концептуальної точки зору. Існує суттєве протиріччя між основоположною ідеєю європейської ідентичності та реального стану справ в аспекті ідентичності. Європа населена багатьма народами з власними культурами, а відповідно, і з власною історичною спадщиною, тому аргумент, про єдину історію як фактор формування європейської цивілізації та ідентичності є доволі спірним [63, 276]. Маючи такий різноманітний етнокультурний склад населення Європейського Союзу досить складно говорити про «європейські цінності» як природну та характерну для усіх європейців категорію. В контексті етнічних реалій та подій останніх 15 років існування ЄС, криза європейських цінностей проявляється у використанні цього концепту як маніпулятивного інструменту відділення «своїх» від «чужих» та вимірювання рівня «європейськості».

Криза європейських цінностей активно проявилась в період європейської кризи біженців. З активізацією нелегальних мігрантів та біженців на кордонах ЄС загострились питання диференціації «європейців» та «неєвропейців» за ціннісною ознакою як в межах ЄС, так і поза його межами. Так, Греція, що одною з перших європейських держав прийняла міграційний удар, неодноразово наголошувала на тому, своєю благодійною позицією та відкритими кордонами для біженців, що масово прибували на грецькі острови, продемонструвала свої «європейські цінності». Грецький уряд звертався до категорії «європейських цінностей» у цьому питанні з метою створити контраст сприйняття та протиставити свою благодійність більш прагматичній, а отже такій, що не відповідає європейським цінностям, політики Туреччини. Фактично, Греція підкреслює своє положення як частини Європи, зображуючи

Туреччину як місце, що знаходиться за межами Європи, а отже має не цивілізований та не гуманний підхід до міграційної кризи.

Таким чином, ЄС використовує категорію цінностей для того, щоб «винести» джерело кризи за межі ЄС, а саме з європейської Греції в неєвропейську Туреччину [73, 63]. Наголошуючи на діях Туреччини як таких, що суперечать європейським цінностям та мають «варварський» характер, ЄС відроджує орієнталістську риторику щодо Туреччини, що прагне також долучитись до Європейського проєкту, жестів щодо передбачуваного «варварства» Туреччини. Таким чином, використання європейських цінностей як інструменту підкреслення приналежності до Об'єднаної Європи у ціннісному вимірі, призвело до відмежування «європейської» Греції та «східної» або «азійської» Туреччини за греко-турецьким морським кордоном через Егейське море.

Міграційна криза продемонструвала також кризу слідування європейським цінностям державами-членами союзу як на рівні політичному, так і на рівні громадянського суспільства багатьох держав. Незважаючи на переважне співчуття та активну підтримку з боку суспільства в деяких частинах Європи, популізм та ксенофобія посилилися після кризи. Ця фрагментація або навіть поляризація громадської думки в багатьох країнах ЄС призвела до того, що ЄС звинуватили у спробі відгородитися, не зумівши дотримуватися цінностей, які Європа так гордо захищала протягом десятиліть. Уряди країн Вишеградської четвірки від початку відкинули обов'язкові квоти на переселення та відмовились підтримати нові пропозиції Комісії щодо реформування системи надання притулку в ЄС. Популістські сили та політичні голоси у багатьох державах ЄС закликали не допускати мігрантів. Це призвело до того, що чеський держсекретар з питань ЄС Тома Проуза заявив, що критичний підхід його країни до кризи був правильним із самого початку, у той час як відкритість для мігрантів є мейнстрімною політикою [70]. Водночас, міністр закордонних справ Австрії Себастьян Курц схвалив систему, що передбачала б перетворення Грецьких островів на тимчасові табори, з яких

врятовані біженці можуть бути відправлені назад у країну їх походження, і пропонував, щоб будь-хто, хто в'їжджає нерегулярно, має бути позбавлений свого права на притулок та допомогу у Європі [4]. Таким чином, міграційна криза продемонструвала те, як європейські цінності втрачають будь-яку свою вагомість на тлі національних та прагматичних інтересів.

Кризу європейських цінностей як основоположного принципі інтеграції найбільш яскраво продемонструвала реакція ЄС на війну Росії проти України. Український народ, природньо керуючись європейськими цінностями демократії та свободи, зробив свій європейський вибір у 2013 році. Мільйони громадян України ризикнули всім, від економічної та політичної стабільності до життя, щоб висловити своє бачення майбутнього та боротись за шлях України в ЄС. Протягом восьми років Україна доводила своє право бути визнаними як європейці, захищаючи та відстоюючи європейські цінності. Проте, держави-лідери ЄС, попри санкції ЄС, зневажаючи європейські цінності, підтримували тісні економічні зв'язки з РФ. Німеччина активно розбудовувала проєкт газопроводу Північний потік-2 в обхід України, що становив пряму загрозу як економічній та енергетичній безпеці України, так і військово-стратегічній [82]. Щонайменше 10 держав-членів, серед яких Франція та Німеччина, в обхід запроваджених в 2015 році санкцій, регулярно постачала РФ продукцію подвійного використання та зброю, зокрема бомби, ракети, гармати, гвинтівки, тепловізійні камери для танків, а також навігаційні системи для винищувачів і ударних гелікоптерів на понад 350 млн євро [9].

Україна у 2022 році стала щитом, що захищає європейські безпеку та відстоює цінності, так само як і власне право слідувати їм. Українці на фронті війни цивілізацій уособлюють основні європейські цінності миру, гідності, терпимості та прав людини, демонструють цілковиту та безапеляційну готовність боротися за ці цінності. У 2019 році Україна закріпила у на конституційному рівні свою відданість цілі членства у Європейському Союзі. Цю національну мету було підтверджено у перші дні нинішньої війни, коли президент Зеленський підписав офіційну заявку України на членство в ЄС. З

того часу Україна платить високу ціну за свободу і демократію, проте залишається поза увагою ЄС. Україна продемонструвала свою відданість європейським цінностям та втілила принципи демократії та мирного співіснування, що є основою грандіозного проекту єдиної Європи.

ЄС в даній ситуації демонструє цілковитий відхід від європейських цінностей як ідеологічного орієнтира інтеграції. В період відносного миру та локалізованої у зоні ООС війни, лідери ЄС у своїй риториці красномовно та натхненно називали Україну частиною Європи та підкреслювали її місце в «європейській сім'ї». Проте, коли настав час реальних дій для Брюсселя, зокрема відкритого ухвалення заявки України на членство, реакція багатьох держав-членів в ході саміту ЄС 10 березня 2022 року у Версалі була дуже непереконливою та стриманою. Деякі держави, зокрема Австрія, в період піку війни РФ проти України, відкрито виступають проти будь-якої перспективи євроінтеграції ЄС, натякаючи на те, що Україні не місце в Європейській сім'ї [7]. Оскільки одним з основоположних принципів ЄС є можливість для будь-якої європейської країни, що розділяє європейські цінності, стати частиною Європейського Союзу, ігнорування такої можливості для України є ілюстрацією недієвості європейських цінностей та їх глибокої кризи.

Особливої уваги варті дії окремих держав, що всупереч європейським цінностям продовжують зберігати лояльне ставлення до агресора та гальмувати санкційні процеси. Зокрема, проросійську політику проводить Угорщина, що задля національних інтересів та керуючись політикою проросійського уряду Віктора Орбана, продовжує залишатись великим споживачем енергоносіїв російського походження, тим самим унеможливлюючи загальноєвропейське ембарго на нафтопродукти та газ. Аналогічну політику проводить Німеччина, що вкрай обережно погоджується на нові санкції (під значним тиском партнерів), піклуючись перш за все за національні інтереси та добробут. Німеччина, що претендує на європейське лідерство, вкрай цинічно відмовила Україні у санкційній підтримці у перший день повномасштабного вторгнення РФ в Україну, аргументуючи це тим, що

«за 48 годин усе скінчиться» і санкції у такому разі є безглуздими [47]. Таким чином, Німеччина, як держава-лідер «Старої Європи», зрадила європейським цінностям свободи, миру та європейського вибору держави, демонструючи загальну кризу європейських цінностей.

Відхід європейських цінностей на перший план за кожної кризи, свідчить про кризу єдності та верховенство економічних інтересів над ціннісними. Системна зрада європейських цінностей в умовах криз та нестабільності, засвідчила недійсність європейських цінностей як ідеологічного орієнтира для розширення організації та відданість держав-членів, перш за все, національним інтересам.

1.2. Соціально-економічні чинники як підґрунтя для дезінтеграційних тенденцій

Важливим комплексом чинників, що спричинили загострення дезінтеграційних настроїв у ЄС стали соціально-економічні виклики. Першим з низки надскладних викликів для ЄС стала фінансово-економічна криза, що прийшла з США, але тут була посилена внутрішніми диспропорціями Союзу – асиметричністю єдиного економічного простору, в якому співіснують країни з високо- та середньо-розвиненими господарствами, а також дисгармонією між валютним союзом та автономною економічною політикою учасників єврозони. У критичні моменти, коли виникала загроза фінансового банкрутства низки держав з подальшим виходом з єврозони і навіть з ЄС, таким державам було надано екстрену допомогу, що зводило до мінімуму небезпеку дезінтеграції. Проте, це були лише тимчасові заходи, тоді як жодну з головних проблем, породжених економічною кризою, – скорочення надмірної зовнішньої заборгованості великої групи країн, відновлення економічної стабільності, відновлення сталого зростання економіки та суттєве зниження безробіття, ЄС досі не вирішив.

Фінансово-економічна криза виявила низку критичних внутрішніх проблем та слабких місць економіки ЄС, що гальмують та перешкоджають ефективній розбудові конкурентоспроможної європейської економіки [21, 14]. Блок економічних проблем включав не кризу в Греція, зовнішні борги, труднощі відновлення сталого зростання економіки, тенденцію до скорочення частки та ролі Європи у світовій економіці. Європа, як і раніше, значно відстає від США у витратах на науку та впровадженні нових технологій, чималою мірою через те, що європейський бізнес загалом менш мобільний і більш обережний у реалізації інноваційних проєктів, що загрожують ризиком. Підвищення конкурентоспроможності європейської економіки потребує низки непопулярних реформ, серед яких перегляд соціальних стандартів, скорочення частки соціальних видатків у держбюджетах тощо. Гальмує реалізацію економічної стратегії ЄС і надмірний розрив, що зберігається, в національних рівнях розвитку.

Міжнародна міграція стала для ЄС одним з найтриваліших та найскладніших соціально-економічних викликів. З початку 2000-х років Європейський Союз стикається з однією з найглибших політичних та соціальних криз, а саме міграційною кризою. Позиція, зайнята з цього питання окремими державами-членами, продемонструвала значні розбіжності між країнами з погляду їхнього розуміння поняття «солідарність». Проблема міграції з Африки до Європи існує вже багато років, але стратегічного підходу з боку ЄС сформовано досі не було [55, 99].

Міграція постійно набирала обертів після падіння Берлінської стіни, закінчення холодної війни у 1991 році та нової хвилі глобалізації у 1990-х роках, проте крайня криза в Європі почалася після «арабської весни». Кількість біженців різко зросла вже в 2013 році та до 2015 року стала соціально-економічною проблемою ЄС. Вперше, Франція та Швеція, Данія та Норвегія, а також Німеччина, Угорщина, Швеція та Австрія відчули значний приріст біженців [41].

До цього традиційно страждали південні периферійні держави-члени ЄС Середземномор'я, а саме Італія та Греція, тоді як інші держави-члени значною мірою уникали проблему та ігнорували потребу її вирішення [80]. Італія та Греція опинились під важким тягарем після закриття в березні 2016 року так званого балканського маршруту з Греції до Німеччини, який раніше використовувався не менше ніж 700 000 мігрантів. Це сталося в основному через Дублінську конвенцію ЄС, що передбачає, що перша країна ЄС, до якої прибули біженці, відповідає за розгляд заяви про надання притулку на своїй території [83, 29].

Система, передбачена Дублінською конвенцією була досить стабільною та ефективною в рамках помірного притоку мігрантів, проте виявилась провальною в умовах критичного потоку біженців [112, 51]. Європейська криза біженців виявила несправедливий розподіл витрат і вигод між державами-учасницями, і актуалізувала питання непропорційного «навантаження» системи [98, 148].

Соціальний аспект кризи біженців проявився у культурному конфлікті між автохтонним населенням Європи та біженцями. У ЄС на різних рівнях було зроблено низку зусиль задля зупинення потоку нелегалів та, водночас, задля влаштування їхнього життя в європейському суспільстві. Останнє стало вкрай проблематичним, оскільки біженці формували переважно мусульманську діаспору. На відміну від інших діаспор, як от грецька, польська, українська тощо, що виникли в Західній Європі, іммігранти-мусульмани від самого початку розселялися компактно, утворюючи в передмістях великих міст своєрідні "резервації", в яких відтворюються порядки, звичаї та культура держав походження іммігрантів. Прогнозується, що до 2050 року мусульманське населення ЄС значно зросте, в той час як немусульманське населення стрімко скорочуватиметься [76]. Ідея соціальної та культурної інтеграції іммігрантів в рамках концепції «мультикультуралізму» провалилася в зв'язку з низьким рівнем асиміляції біженців.

Міжкультурний конфлікт спричинив, зростання націоналізму, правого та лівого радикалізму серед автохонного населення європейських країн, що сприймали прибулих біженців як «чужинці». Контакти з ними встановлювались важко в зв'язку з мовними, ментальними та психологічними бар'єри. Після терористичних акцій у Європі та ретрансльованих європейськими ЗМІ закликів ісламських фундаменталістів до джихаду проти всіх “невірних”, націоналістичні настрої та ворожість серед європейців лише загострилась. Соціальний аспект міграційної кризи в ЄС так і не був ліквідований на практичному рівні.

Значного та тривалого за ефектом підривного удару економіці ЄС завдав Брекзйт. Частка ЄС у світовому товарному експорті знизилася на 2,5 процентних пункти. Великобританія завжди відігравала важливу роль на міжнародних ринках капіталу, будучи до 2008 р. великим нетто-експортером прямих іноземних інвестицій. На кінець 2018 р. на неї припадало 5,9% світового запасу вхідних та 5,5% вихідних прямих іноземних інвестицій. Ті ж показники для ЄС-28 дорівнювали 31,3% та 37,1% відповідно [1, 23]. Іншими словами, внаслідок Брекзиту Євросоюз позбавляється приблизно п'ятої частини свого колишнього сегмента на глобальному ринку зарубіжних прямих капіталовкладень. Сукупні активи британських банків оцінювалися на кінець вересня 2019 р. у суму, що дорівнює 7,4 трлн дол., що становило майже 9% від відповідної світової величини – 86,5 трлн дол. [1, 23].

Небезпечним фактором стала втрата головного світового майданчику торгівлі валютами, яким є Лондон. У квітні 2019 р. денний оборот світових валютних ринків сягнув 6,6 трлн дол. [96]. При цьому в одній тільки Великій Британії здійснювалося угод на 43% щоденного світового обороту, тоді як відповідна частка Сполучених Штатів була майже втричі меншою – 16% [109]. Позиції провідних країн ЄС-27 не йшли в жодне порівняння з участю Сіті. На Францію припадало 2,0% обороту світових валютних ринків, Німеччину – 1,5%, Нідерланди – 0,8%, Іспанію – 0,5%, але в Італію – 0,2%⁴. Таким чином, після Брекзиту держави ЄС, включаючи єврозону, потрапили у залежність від

норм та практик регулювання валютних угод у країні, на яку не поширюється право ЄС.

Пандемія вірусу COVID-19 завдала дуже відчутного удару по економіці ЄС та призвела до безпрецедентного економічного спаду у 2020 році. Реальний ВВП ЄС впав на 6,1%, більший, ніж під час світової фінансової кризи [105]. Реакція ЄС на кризу була швидкою, рішучою та добре скоординованою на всіх рівнях. Держави-члени ЄС, що підтримуються інструментом ЄС SURE, надавали сильну підтримку бізнесу та працівникам, зокрема, за допомогою короткострокових схем роботи, крім істотної підтримки ліквідності фірм. Попри сприятливі короткострокові перспективи, довгострокові структурні проблеми зберігаються. Зростаюча нерівність у доходах і багатстві, територіальна нерівність усередині держав-членів та між ними, а також нерівний доступ до освіти та навичок стримують економічне зростання та створюють навантаження на соціальну структуру ЄС.

Пандемія, окрім того що породила низку нових, актуалізувала багато дійсних проблем. Державні фінанси отримали значний удар, а бюджетні розбіжності між державами-членами посилилися. Криза COVID-19 посилила ряд системних вразливих місць ЄС, зокрема, збільшилися внутрішні дисбаланси, пов'язані з високим державним та приватним боргом, що зумовлено рецесією та антикризовими заходами. Допандемійна динаміка цін на ринку залишилася незмінною, проте значно зросла заборгованість за іпотечними кредитами в деяких країнах. Фінансова залежність окремих держав від галузі туризму створило суттєвий дефіцит бюджетів у цих державах. Таким чином, пандемія стала своєрідним лакмусовим папірцем, що засвідчив низку вкрай серйозних системних проблем, що створюють небезпечне економічне тло для розвитку кризових тенденцій в ЄС.

1.3. Проблеми розширення ЄС як виклик європейській інтеграції

Розширення ЄС широко вітається як один з найвдалиших інструментів зовнішньої політики ЄС. За останні 4 десятиліття Європейському Проєкту вдалось трансформуватися з клубу 6 західноєвропейських демократій в основну економіку світу, що охоплює 28 держав (з 2020 - 27 держав) і півмільярда осіб. Проте, в контексті інтенсивних переговорів щодо нової хвилі розширення ЄС в напрямку Західних Балкан, паралельно з існуванням серйозних кризових явищ, як то криза єдності, пандемія вірусу Covid-19, нещодавнього Брекзиту та війни РФ проти України як наймасштабнішою європейської війни ХХІ століття, питання розширення ЄС набуло потенційно кризотворчого характеру.

Проблема розширення ЄС полягає у екстенсивному підході до здійснення розширення. Європейський Союз, маючи на меті стати глобальним актором міжнародних відносин та представником усієї без виключення Європи на міжнародній арені, орієнтується на кількісний показник інтеграції, а не на якісний. Такий підхід призводить до виникнення та загострення цілого ряду серйозних проблем у всіх сферах діяльності ЄС.

Нові держави-члени, залучені за останніх розширень, значно відстають від «старої Європи» за рівнем економічного розвитку, якості та вартості товарів та послуг, рівнем соціального забезпечення та гарантій. Оскільки це держави з соціалістичним минулим, то їм притаманні серйозні політичні проблеми, зокрема дефіцит демократії, корумпованість різних структур та рівнів, орієнтованість на національні інтереси, проблеми з дотриманням прав людини та інші проблеми гуманітарного характеру [90]. Окрім цього, як влада, так і громадяни цих держав часто переважно не розділяють європейських цінностей та принципів, а також не усвідомлюють себе європейцями. Це породжує серйозні проблеми на рівні ЄС, зокрема гетерогенність соціально-економічного та політичного середовища, зростання рівня євроскептицизму та поширення дезінтеграційних ідей, гальмування поглиблення інтеграції та

надання переваги національним інтересам над союзними, а також протидію нових держав-членів спільній політиці, як внутрішній, так і зовнішній.

Розширення Європейського Союзу 2004-2007 років породило низку проблем, що не мали аналогів у попередній історії цього об'єднання. Специфічний історичний досвід нових держав-членів зумовив відносну незрілість демократичних режимів в цих державах, слабкість соціальної та економічної системи, закостенілу систему цінностей, відмінну від тих, що укорінені в західноєвропейському суспільстві і в значній мірі спровокували загострення та виникнення цілого ряду серйозних проблем, що становлять загрозу для функціонування та існування ЄС.

17 років потому результати розширення можна оцінити сповна. Між «старою» і «новою» Європою існує економічна, політична та соціальна прірва. За даними 2019 року, жодна новоприєднана держава поки не досягла середнього по ЄС значення ВВП за паритетом купівельної спроможності, прийнятому за 100% [42]. Для Європейського Союзу настільки бідні країни стали тягарем. На них припадає понад 80% всіх дотацій, що йдуть з Брюсселя, враховуючи, що в межах «старої Європи» є Греція, Португалія, Іспанія і південь Італії, що потребують дотацій не менше. Окрім соціально-економічних труднощів, існує також проблема солідарності з європейськими цінностями. Держави Вишеградської, Румунія та Словенія групи категорично відмовилися брати на себе біженців за квотою ЄС, хоча за європейськими нормами це є їхнім прямим зобов'язанням [77].

Проблеми відмови від спільної міграційної політики є наслідком національно орієнтованої політики цих держав, що не розділяють європейської ідеї мультикультуралізму. Окрім цього, дані держави прагнуть розширити національний суверенітет на владу національних урядів, всупереч самі ідеї євроінтеграції. Усюди гостро стоїть питання з корупцією, яка куди вище, ніж в Західній Європі. Європейський Союз прийняв у власні ряди держави, що не відповідають його рівню ні економічно, ні політично, ні ментально.

Розширення зіштовхується із загрозою та викликами і з боку самого ЄС. Соціологічні опитування європейської громадськості демонструють зростаючі скептичні настрої серед громадян ЄС щодо подальшого розширення Союзу. Згідно з опитуваннями Європейської ради з міжнародних відношень, станом на 2019 рік, від 42% до 46% громадян ЄС виступають категорично проти розширення ЄС [94]. Найбільш скептично до розширення ставляться в Австрії, Нідерландах, Фінляндії, Франції та Німеччині. Лише 22-34% громадян висловилися на користь вступу лише деяких претендентів. Переважно, відмова стосується Туреччини, що відображає внутрішньополітичні дебати держав-членів, але загалом така тенденція підкріплена негативним досвідом попередніх хвиль розширення, що спричинили хвилю трудових мігрантів, а також прохачів притулку [60, 4]. З новою хвилею розширення очікувано ЄС зіткнеться з новою хвилею міграції з нових держав-членів, а також з нових прикордонних держав, що і формує негативні очікування у громадян ЄС.

Ряд криз, серед яких і економічна, завдали серйозної шкоди репутації ЄС як потужного фінансового гіганта. Члени ЄС, що відносяться до «Старої Європи» та держав-засновників ЄС оскаржують зобов'язання брати на себе витрати з підтримки найменш процвітаючих держав ЄС. З іншого боку, реалізація складного комплексу реформ на даному етапі уявляється для потенційних держав-членів уже не таким необхідним та важливим, оскільки перспективи членства в ЄС уже не здаються такими оптимістичними. Окрім цього, в ЄС відсутні гарантії та механізми для запобігання відступу країн після того, як вони стануть його членами. У той час як процес приєднання робиться все більше складним, у ЄС демонструє вкрай обмеженість інструментарію та способів для залагодження конфліктів та вирішення різного роду питань, що очевидно на загострення корупції в Болгарії і Румунії та демократичного спаду в Угорщині.

Брюссель з року в рік декларує ідею того, що ЄС являється механізмом, що потребує постійного руху та розширення, оскільки без цього система дійде до стагнації, а потім кризи. В такому контексті, розширення виглядає як рух за

інерцією, за яким не встигає рівень розвитку ЄС, держав-членів та механізмів організації в цілому. Розширення Європейського Союзу на південний схід, можна вважається неабияким випробуванням як для ЄС, так і для країн-кандидатів. Розширення за рахунок потенційних нових членів збільшить площу ЄС на 25%, кількість населення на 19% і абсолютний ВВП на 5% [74, 41]. Кандидати з Південно-Східної Європи являються досить бідними державами з ВВП на душу населення нижче середнього по ЄС.

Заклик президента України Володимира Зеленського прискорити інтеграційний процес для України викликав нову хвилю занепокоєння щодо майбутнього розширення ЄС. Відносини ЄС з кандидатами на членство тривалий час ускладнювались тривалістю процесу й складними бюрократичними процедурами [43]. Держави Західних Балкан все більше розчаровувались перспективою членства та довгоплинним діалогом щодо інтеграції. Переговори з Сербією та Чорногорією ледь просунулися вперед з того часу, як вони стали кандидатами, тоді як переговори з Албанією та Північною Македонією навіть не розпочалися через болгарське вето. Тим часом Косово і Боснія та Герцеговина не набули офіційного статусу кандидата.

Перспективи вступу до ЄС були ще більш віддаленими для інших східноєвропейських сусідів блоку, зокрема так званого Асоційованого тріо України, Молдови та Грузії, незважаючи на заклики невеликої кількості держав-членів надати цим країнам більш чітку перспективу вступу. Сейсмічний шок, який напад Росії на Україну спрямував через Європу, спонукав багато урядів до ЄС та серед його східних сусідів шукати шляхи виходу з глухого кута розширення. Після того, як Зеленський подав заявку на членство України, Грузія та Молдова швидко надіслали свої власні заявки. Європейський парламент ухвалив резолюцію, в якій міститься прохання до європейського керівництва надати Україні статусу країни-кандидата в ЄС [12]. Асоційованому тріо були надані опитувальники для оцінки готовності держав стати кандидатами на членство, але, незважаючи на всі ці позитивні сигнали, дуже мало ймовірно, що будь-який процес вступу до ЄС буде пришвидшений.

У багатьох європейських столицях, які скептично ставляться до більшого розширення ЄС, війни в Україні буде недостатньо для подолання опору, оскільки противники вважають, що недоліки розширення переважають будь-які вигоди.

Станом на сьогодні проблема розширення ЄС стоїть досить гостро та підсилюється внутрішніми кризовими явищами, як от криза єдності, пандемія вірусу Covid-19, нещодавній Брекзит та поширення євроскептичних настроїв. Ситуацію можна розглядати з різних точок зору та оцінювати по-різному. З точки зору оцінки впливу розширення на ЄС можна стверджувати, що вона несе серйозну загрозу та небезпеку, не вирішення якої може поставити під сумнів існування ЄС в цілому. Наростання внутрішнього невдоволення диктує потребу нагального вирішення проблеми та розробки і імплементації відповідної політики.

1.4. Внутрішньополітичні проблеми в державах-членах як каталізатор дезінтеграції: євроскептицизм, популізм, націоналізм

Внутрішньополітичні проблеми держав-членів створюють пряму загрозу для Європейського Проекту, слугуючи каталізаторами дезінтеграції. Серед внутрішньополітичних явищ, що загрожують поглибленню інтеграційних процесів та успішному функціонуванню Європейського Союзу найнебезпечнішими є тенденції до євроскептицизму, популізму та націоналізму.

Євроскептицизм як форма опозиційної діяльності почав формуватися ще на початку ХХІ століття. Поштовх до розвитку євроскептицизму дала критика економічної політики Євросоюзу. Тривале та неякісне опрацювання законодавчих актів та документів, прийняття необміркованих рішень, відсутність комунікації між європейськими структурами та суспільством, послаблення позицій та авторитету ЄС на міжнародній арені, європейська

міграційна криза, дисбаланс між членами та відсутність єдиного бачення майбутнього проєкту Об'єднаної Європи – все це викликало невдоволення як політичної верхівки держав-членів, так і населення.

У 2009 році до Європарламенту вперше потрапило два об'єднання євроскептиків: «Європа за свободу і демократію» та «Європейські консерватори та реформісти» [36]. Перші виступали за реформування структури ЄС, здійснення більш жорсткої міграційної політики та розширення прав національних держав. Останні виступали за збереження ЄС в нинішньому вигляді, але за умови реформування його політичного курсу.

Євроскептицизм почав розвиватися в низці держав Союзу, але найгострішою проблемою наразі став в Угорщині. Угорщина вважалася однією з проєвропейських держав серед країн-кандидатів на ЄС у 1990-х і на початку 2000-х років, проте за останнє десятиліття відносини між ЄС та Угорщиною погіршилися, завдяки євроскептичній політиці Віктора Орбана, котрого постійно критикують за порушення цінностей ЄС та правил членства в ЄС [49]. Неодноразово Орбан і уряд Угорського громадянського союзу (Фідес) вживали заходи, що ставлять під сумнів демократію, верховенство права, свободу преси, академічну свободу та права меншин. Конфронтаційна політика Будапешту та Брюсселю супроводжується відповідною внутрішньодержавною популістською риторикою та комунікацією євроскептичного характеру [34, 81]. Подібна риторика знайшла своє відображення у практичній площині з виходом партії Фідес з Європейської народної партії Європейського Парламенту в березні 2021 року [22].

Конфронтації та євроскептичні внутрішні акції Віктора Орбана та Фідес супроводжують всі етапи багатовимірної кризи ЄС, починаючи з глобального фінансового падіння 2008 року та кризи єврозони, європейської міграційної кризи 2015 року до кризи спричиненої пандемією вірусу COVID-19. Різні аспекти кризи створювали різні перешкоди для європейської інтеграції: наднаціональні та національні рішення, політизація питання та активізація

політики ідентичності явно відображались у євроскептичній політиці угорського уряду та прем'єра [13, 86].

У 2010 році на хвилі невдоволення європейською політикою щодо глобальної фінансово-економічної кризи Фідес отримали дві третини голосів, ставши партією з конституційними можливостями і повноваженнями. Традиційно апелюючи у своїй риториці до неспроможності ЄС дати адекватну та ефективну відповідь на низку криз, Фідес на чолі з Орбаном спромоглися зберегти свої позиції на виборах 2014, 2018 та 2022 років. У ситуації практично одностайної єдності держав ЄС щодо війни РФ проти України, євроскептик Орбан займає відверто проросійську позицію, перешкоджаючи спільній політиці та відповіді і, фактично, здійснюючи внутрішню підривну діяльність. На даному етапі Угорщина залишається найпотужнішим осередком підривного євроскептицизму в ЄС, становлячи серйозну перешкоду для інтеграції та провокуючи дезінтеграційні настрої.

Окрім Угорщини євроскептицизм набув значного поширення та популярності у Франції, Італії та Німеччині. У Франції все більшу прихильність отримує ультраправий Національний фронт Марін Ле Пен, що в першому турі президентських виборів-2022 з невеликим відривом зайняла впевнене друге місце [16]. В Італії до влади прийшли «Рух п'яти зірок» та «Ліга півночі» [81]. Зростання євроскептичних настроїв у Німеччину призвело до створення у 2013 році партії «Альтернатива для Німеччини», що за результатами федеральних виборів 2021 року є п'ятою за величиною [89]. Євроскептицизм, що найвиразніше проявився у Великій Британії та призвів Брекзиту, ризикує перетворитись на стихійну силу, що спровокує «ефект доміно» [110]. На даному етапі євроскептицизм виступає в якості деструктивного явища, але можливо саме критика його діяльності може послужити каталізатором для позитивних перетворень Європейського Союзу в майбутньому.

Найпоширенішим інструментом риторики євроскептично налаштованих партій є популізм. На думку політологів, в основу популізму покладено

протиставлення соціальних та національних груп в рамках одного суспільства [75, 287]. Популісти розділяють суспільство на дві великі групи – «народ» та «еліта». Самі ж вони виступають «захисниками» перших, звинувачуючи «еліту» в корумпованості, зловживанні владою та ін. [24, 50].

Популізм є своєрідним політичним стилем, а не ідеологією. Оскільки ідеологія є продуманою системою поглядів, яку певна політична сила застосовує до вирішення певних проблем. Тоді як популізм не передбачає визначеної програми, а використовувати його можуть як праві, так і ліві партії. Популістськими визначаються політичні сили, що орієнтуються на схильні до протестів групи населення, не мають чітко визначеної передвиборчої програми та обіцяють миттєве вирішення гострих та актуальних проблем суспільства.

Одним з найпопулярніших тез європейських популістів є критика Євросоюзу. Вони стверджують, що принципи ЄС суперечать національним інтересам держав-членів. При цьому, критикуються ледве не усі сфери його діяльності. Найчастіше Союз звинувачують в обмеженні національного суверенітету, пригніченні державної промисловості та розмитті національної ідентичності держав. Такі тези у своїй риториці використовують Австрійська партія свободи, французький Національний фронт та «Альтернатива для Німеччини» [53; 72; 71]. Лідери партій закликають до виходу з Єврозони, або навіть до відмови від членства у Європейському Союзі.

Існування популістських партій на національному рівні зробило можливим їх проникнення в структуру Європейського Союзу. На крайніх виборах до Європейського парламенту 23-26 травня 2019 року популістські політичні сили отримали 218 з 751 місць (29%) [78]. Найбільшу підтримку вони отримали в Італії та Франції. У попередньому скликанні Європарламенту популісти отримали 24% місць. В червні 2019 року популісти з 9 країн, на чолі з Лігою Італії та Національним фронтом Франції утворили фракцію «Ідентичність та демократія», з метою повернення більшої влади національним державам, стримування міграції та поширення ісламу. Фракція

нараховує 73 члена, що вдвічі більше ніж мало подібне об'єднання у попередньому скликанні [26; 38].

Внутрішньо-політичною тенденцією, що становить серйозну загрозу самій ідеї європейської інтеграції є націоналізм. Націоналістичні настрої, підйом яких був спровокований фінансово-економічною кризою та кризою єврозони, ставить під сумнів ефективність ЄС як проекту, здатного забезпечити наднаціональну стабільність та співпрацю, водночас розширюючи можливості національної держави. Окремі держави-члени стали більш скептично ставитися до будь-якого подальшого прогресу процесу економічної та політичної інтеграції. Націоналістичні партії – як італійська «Ліга», французька «Національна збірка» чи німецька «Альтернатива для Німеччини» – представляють себе як відповідь на збитки, завдані глобалізацією в термінах зубожіння та нерівності. Їхня риторика про те, що кордони повинні бути закриті, проста і приваблива.

Націоналізм диктує вимоги більшої політичної автономії від наративу про Брекзїт до критики пакетів фінансової допомоги для менш заможних держав, що зазнали серйозного економічного удару внаслідок коронакризи. Окрім цього, націоналізм ставить під сумнів основні цінності ЄС від критики ліберальної демократії в Угорщині до виклику централізовано нав'язаних фіскальних обмежень в Італії. Доктрина націоналізму, яка ґрунтується на приматі культурної, громадянської чи етнічної першості однієї нації по відношенню до інших націй є руйнівною силою для європейської інтеграції як концептуального бачення єдності європейських народів під егідою європейської ідентичності.

На крайніх виборах до Європейського парламенту націоналістичні сили хоч і не здобули значної переваги, проте розпочали формування об'єднаних сил. Депутати Європарламенту від сил євроскептиків та популістів Марін Ле Пен та Маттео Сальвіні об'єдналися з іншими націоналістичними партіями всього ЄС, щоб сформувати найбільшу крайню праву групу у Європейському парламенті - «Ідентичність та демократія» (ID). ID об'єднав євроскептичні та

націоналістичні партії з усього блоку з метою повернення суверенітету, що був доручений Брюсселя, національним урядам держав-членів [52, 4]. Група об'єднала «Національне об'єднання» Ле Пен, партію «Ліга» віце-прем'єра Італії Маттео Сальвіні та німецьку «Альтернатива для Німеччини», а також націоналістів з Австрії, Фінляндії та Данії, зайнявши 73 із 751 місця у новообраному парламенті [107]. Націоналісти об'єдналися під гаслами повернення влади державам-членам ЄС, стримування міграції та запобігання поширенню ісламу в Європі, що йдуть врозріз з цілями, завданнями та цінностями ЄС.

ЄС усвідомлює всю небезпеку, що становить націоналізм для Європейського Проекту, про що свідчать заяви європейських лідерів. Екс-президент Європейської комісії Жан-Клод Юнкер свого часу виступав із жорсткою критикою націоналістичних рухів. Натхненний ідеями Франсуа Міттерана, який сказав, що «націоналізм – це війна», Юнкер зазначив, що «націоналізм – це отрута» [14, 70]. На його переконання, ні економічна криза, ні криза сирійських біженців, ні терористична загроза не можуть бути прирівняні до небезпеки націоналізму і крайніх правих політичних партій як ретрансляторів націоналізму. Політик зазначив, що проблема не лише в екстремістських партіях, а й у тому, що деякі традиційні партії копіюють їхні пропозиції. У самій Комісії комісар з питань конкуренції Маргрет Вестагер висловила свою стурбованість націоналістичними тенденціями в європейських країнах, таких як Угорщина, де уряд розпочав консультацію під назвою «Давайте зупинимо Брюссель!» що свідчить про розбіжності між цією країною та інституціями громади [48].

Внутрішньополітичні тенденції в державах-членах, що значною мірою були породжені невдалою політикою ЄС та численними кризами як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, створюють потужну рушійну силу не тільки для критики ЄС, але і для відкочування інтеграційних досягнень та ідей про відмову від членства в ЄС.

Останні два десятиліття існування Європейського Союзу знаменувалися не лише факторами розвитку, але і виникнення спектру чинників, що сприяли зародженню та поширенню дезінтеграційних тенденцій в ЄС. Ці чинники були породжені як зовнішніми факторами у вигляді криз світового та регіонального характеру, так і внутрішніми факторами у вигляді незбалансованої політики, відходу від керівних принципів національними урядами, а також зародження деструктивних політичних течій у відповідь на невдачу політику ЄС. Наведені чинники несуть в собі серйозну небезпеку для ЄС як інтеграційного об'єднання, оскільки породжують та культивують ідеї повернення суверенітету на національні рівні, відкочування інтеграційних досягнень, а також відмови від подальших інтеграційних заходів та ініціатив.

РОЗДІЛ 2

КЕЙСИ ДЕЗІНТЕГРАЦІЇ В ЄС

2.1. Кейс Брекзиту як критичної форми дезінтеграції

23 червня 2016 року проекту Об'єднаної Європи та його втіленню – ЄС – було завдано нищівного удару. Велика Британія провела національний референдум з питання «Чи потрібно Сполученому Королівству залишитися членом Європейського Союзу чи покинути Європейський Союз?». За збереження членства проголосували 48,1%, за вихід – 51,9% виборців [27]. Відмова від членства однієї з найпотужніших європейських держав стала найяскравішим проявом кризових тенденцій у Європейському Союзі.

Одним з найбільш суперечливих аспектів співпраці та інтеграції між ЄС та Великою Британією був економічний. 22 січня 1972 року, після трьох невдалих спроб, Британія підписала договір про вступ до ЄЕС, але розбіжності у ставленні до економічних питань не зникли. По-перше, уряд Сполученого Королівства був невдоволений надто великим, на їхнє переконання, розміром членського внеску в бюджет Євросоюзу. По-друге, суперечки викликала аграрна політика ЄЕС. Угода з ЄЕС передбачала припинення дотацій зі сторони влади, але оскільки частка сільського господарства в ВВП країни була значно менша у порівнянні з іншими членами Спільного ринку, то підтримувати існування цього сектору можна було виключно за рахунок державних субсидій [39, 58]. По-третє, британців не задовольняла фінансова політика Співтовариства. У 1972 році було впроваджено «Європейську валютну зміну» - обмеження коливань курсів валют для держав членів до плюс-мінус 2,25% [2]. У зв'язку зі Світовою економічною кризою 1974 року, довелося вивести фунт стерлінгів з «валютного тунелю». А згодом, Сполучене Королівство стало єдиною державою ЄЕС, що відмовилася долучатися до Європейської валютної системи.

Суперечки з питання розміру членського внеску Великої Британії червоною ниткою пронизують історію відносин країни з Європейською спільнотою. У 1979 році Маргарет Тетчер запропонувала скоротити членський внесок Королівства на 2 млрд доларів, але решта членів ЄЕС були згодні лише на 1 млрд 300 млн. Врешті, в 1980 році в Брюсселі тимчасово встановлювалась сума відшкодувань за поточний рік в розмірі 1175 млн екю та за 1981 рік – 1410 млн. А вже в травні 1982 року британці домоглись річної компенсації в розмірі 485 млн фунтів стерлінгів.

Попри усі поступки, уряд Британії і далі був невдоволений розміром внеску, а невирішеність цього питання призвело до негативних наслідків для всієї організації. Конфлікт Великої Британії та Співтовариства прискорив бюджетну кризу, став причиною гальмування прийняття важливих рішень в галузі сільськогосподарської політики та відкладення вступу Португалії та Іспанії. Зрештою, ЄЕС задовольнило вимоги британців, щодо розміру членського внеску [32].

Найбільшим побоюванням Британії в галузі економіки була можливість створення єдиного економічного уряду. Ідея «економічного уряду» не влаштовувала країну, адже фактично, це перемістило б її на периферію Союзу, як державу, що знаходиться поза Євросоюзом, та суттєво зменшило б її економічну та політичну вагомість в регіоні та на міжнародній арені. Невдовзі держави Євросоюзу прийняли рішення мінімізувати участь країн поза зоною євро в економічній діяльності Євросоюзу. Фактично, країна опинилася «за бортом» Союзу. Саме тому, Велика Британія виступала категорично проти укріплення валютно-фінансового союзу, запропонованого Німеччиною та Францією.

У 2012 році Британія наклала вето на Бюджетний пакт ЄС, що передбачав поглиблення інтеграції у сфері податків та жорстке обмеження дефіциту держбюджету [31], та відмовилася від долучення до Банківського союзу, оскільки не бажала передавати контроль над власними банками Брюсселю. Формування, так званої, «Європи двох швидкостей» - двох різних

рівнів інтеграції (економічне ядро з країн Єврозони та решти держав – економічної периферії) – все більше поглиблювали суперечності між Великою Британією та Європейським Союзом [59].

Увесь період членства Великої Британії у Європейському Союзі характеризувався відсутністю консенсусу щодо європейської інтеграції серед істеблішменту. Зовнішньополітичний вектор держави залежав від погляду правлячої партії. Традиція збереження стабільного зовнішньополітичного курсу не залежно від партії при владі так і не встановилася.

Зовнішньополітичний курс коливався і в залежності від переважання євроскептичних або єврооптимістичних настроїв парламенту та поглядів провладної партії. Консервативна партія традиційно виділялась схильністю до євроскептичних настроїв. Лідер консерваторів Маргарет Тетчер в якості прем'єр-міністра часто вступала у конфлікти з Союзом з питань розміру членського внеску та впровадження єдиної валюти. У 1988 році у своїй промові в Брюгге Тетчер висловила різко проти централізації влади у Брюсселі, наполягаючи на збереженні національного суверенітету з можливістю вільної торгівлі [95]. Невдоволення у населення та внутрішні політичні коливання в парламенті підштовхнули лідера консерваторів Девіда Кемерона до рішення про референдум.

У поширенні євроскептичних ідей особливу роль відіграли популістичні сили, що всіляко підштовхували Велику Британію до Брекситу. В історії Брекзиту саме партія популістів відіграла одну з ключових ролей. Партія незалежності Сполученого Королівства (United Kingdom Independence Part, далі – UKIP) була заснована у 1993 році. На початку своєї діяльності UKIP пропагувала традиційне для Великої Британії дистанціювання від сусідів на континенті. З наростанням невдоволення європейським вектором політики серед населення центральною ідеєю діяльності UKIP став вихід країни з ЄС.

На відміну від багатьох подібних політичних сил, Партія незалежності Сполученого Королівства відрізнялася досить помірними поглядами та чітко визначеними задачами (вихід з ЄС та здійснення більш жорсткої міграційної

політики) [103]. У своїй риториці партія апелювала до простого населення як до оплоту країни та висловлювалась за збереження традиційних сімейних і британських цінностей як основи суспільної стабільності. Можемо стверджувати, що UKIP таким чином намагалась переманити електорат лейбористів та консерваторів. Партія виступала за те, щоб зберегти центр управління країною у Лондоні, а не перенести його до Брюсселю, була проти політики мультикультуралізму, натомість пропонуючи створити єдину британську культуру, що вбере у себе всі раси і релігії Королівства.

2004-2014 роки знаменувалися хвилею особливої популярності UKIP. Це пов'язано з провалами урядів в міграційних питаннях та політикою жорсткої економіки уряду Девіда Кемерона та Ніка Клегга. UKIP виступили за впровадження більш жорсткої міграційної політики у країні та Союзі, розширення торгових зв'язків та обов'язкове проведення референдуму з питання Конституції Євросоюзу. Результатом стало 16,5% голосів та 13 місць на виборах у Європарламент у 2009 році [35]. На парламентських виборах 2010 року, проте, партія не отримала жодного місця.

Загальні бажання британців зменшити міграційні потоки, що ускладнювали отримання соціальних послуг та загрожували ринку праці з 2013 року стали центральним елементом риторики популістів. Це дало свої результати і в травні 2013 року на місцевих виборах UKIP вибороли 25% голосів та 147 місць в регіональних радах, ставши третьою за кількістю голосів та місць партією у в органах місцевого самоврядування [70]. Успіх партії, головним гаслом якої був вихід країни з Євросоюзу свідчив про поширення євроскептичних настроїв у суспільстві. В травні 2014 року в результаті виборів в Європарламент UKIP отримали 27% голосів та 24 місця, випередивши лейбористів та консерваторів [67]. Такий результат став відображенням суспільних настроїв всередині країни а саме прихильність до ідеї виходу Великої Британії з ЄС.

Референдум проходив у контексті невдоволення діями ЄС у британців, посиленого кризою єврозони, що який зміцнила ідею про приреченість всього

проекту євро і кризою біженців, хоча остання торкнувся безпосередньо Великої Британії, що не була частиною Шенгенської угоди [6, 38]. На результати референдуму значного впливу здійснило ухвалене у 2004 році урядом Тоні Блера рішення зняти будь-які обмеження на вільне пересування громадян із нових держав-членів ЄС. Це призвело до міграції більше мільйона поляків та інших громадян ЄС із Центрально-Східної Європи до Сполученого Королівства, що починаючи з 2005 року стало потужним важелем у британських політичних дебатах. Найджел Фарадж як один з ідеологів Брекзиту використав тему біженців, спонсорувавши плакати із зображенням черги біженців на Балканах із гаслом «Переломний момент – ЄС підвів нас» [15, 87]. Кампанія на підтримку Брекзиту була зосереджена на темі повернення контролю, що включало відновлення контролю над британськими кордонами та суверенітету Вестмінстера над британськими законами [9, 61]. Фарадж пропагував широко поширену в британському суспільстві ідею про те, що інститути ЄС надто сильні та нав'язують витрати та правила, проти яких виступала британська громадськість, і що вони не підзвітні як національні політики своєму власному парламенту. Референдуму 23 червня 2016 року та його рішення стали справжньою перемогою для популістів.

31 січня 2020 року, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії офіційно вийшло зі складу Європейського Союзу. Рішення референдуму мотивувало європейських лідерів активізувати дії щодо обмеження шкоди ЄС та стримування можливого «ефекту доміно» в інших країнах, де євроскептицизм був на підйомі. Французькі, німецькі, італійські та інші європейські лідери наполягали на тому, що після початку переговорів за статтею 50 Лісабонського договору, що встановлює процес виходу, до Великої Британії не буде жодного особливого відношення [9, 91]. Існує серйозний страх, що вдалий британський референдум стане початком небезпечного процесу дезінтеграції та розпаду ЄС. Брекзит відкрив нову сторінку дискусій щодо майбутнього ЄС та започаткував дискурс сценаріїв максимальної дезінтеграції для ЄС.

2.2. Стратегія «мультишвидкісної» Європи як легітимний шлях до дезінтеграції

Поглиблення та розширення інтеграції закономірно поглиблювало розбіжності між вже диференційованими думками 27 держав-членів щодо подальших відносин. Досягти одностайності завжди було вкрай непросто, особливо у більш делікатних галузях, таких як право, безпека чи зовнішня політика, а також міграційна політика. Крім того, в ЄС існують серйозні розбіжності між країнами щодо їх можливостей і здатності до подальшої інтеграції. Одним із підходів до усунення цих відмінностей є ідея «мультишвидкісної» Європи або диференційованої інтеграції, яка дає державам-членам більший вибір щодо того, яку політику вони приймають і як швидко, дозволяючи здійснювати інтеграцію на кількох «швидкостях» залежно від можливостей держав.

Диференційована інтеграція стала торговою маркою європейської інтеграції початку 1990-х років. Гнучкі форми співробітництва в рамках стратегії «мультишвидкісної» Європи, передбачені Амстердамським та Лісабонським договорами, дозволяють європейській політиці розвиватися далі, без необхідності жорсткої синхронізації можливостей та дій усіх членів [91]. Наприклад, у той час як усі держави-члени є частиною єдиного ринку, «спільноти співтовариств», членство в інших галузях політики дуже відрізняється. Така мінлива геометрія включає межі Шенгенської зони (за винятком Ірландії, але з Норвегією, Ісландією та Швейцарією, які не є членами ЄС), загальну політику безпеки та оборони (без Данії та з усіма членами, які мають можливість брати участь у місіях або відмовлятися від них), Хартія основних прав (з можливістю відмови Польщі). А ще є єдина валюта, в яку входять 19 з 27 держав-членів, решта яких або мають постійну відмову від участі (Данія), або пручаються, але не відмовляються (Швеція), або хочуть, але не готові взяти участь (інші країни ЦСЄ) [87, 241].

Дебати щодо диференціації обертаються навколо розподілу повноважень між усіма рівнями влади — місцевим, регіональним, національним та

європейським. Точніше, питання про диференційовану інтеграцію виникає в рамках дискусії над передачею компетенцій з національного на європейський рівень та процесом, за допомогою якого це здійснюється. Наприклад, девальвація, здійснена деякими державами-членами, такими як Франція, на початку 1980-х років, згубно вплинула на конкурентоспроможність сусідів і на економічну стабільність усієї Європейської спільноти.

До Брекзиту диференційовану інтеграцію вважали важливою і, швидше за все, стійкою характеристикою ЄС [86, 765]. До того часу, диференційована інтеграція набирала форми такої інтеграції, за якої держави-члени відмовлялися від кількох політик. Проте в епоху Брекзиту, оголилася очевидна загроза дезінтеграції, що виходить від «мультишвидкісного» розвитку чи диференційованої інтеграції. Стратегія «мультишвидкісної» Європи відкрила для держав-членів легітимну можливість відмовитись від участі у процесі європейської інтеграції або навіть повернути частину суверенітету, переданого на управління ЄС [85, 1156]. Диференційована інтеграція поділяє ключові особливості явища дезінтеграції – зниження рівня централізації, політики, охоплення та членства в ЄС [85, 1156]. Brexit продемонстрував хибність такого підходу, оскільки свідчить про те, що диференціація не створює адаптивний шлях інтеграції, але прокладає шлях до дезінтеграції.

Диференційована інтеграція створила прецеденти відсутності єдності та консолідованості у фундаментальних аспектах діяльності ЄС. В рамках Єдиного ринку, частиною якого є всі держави-члени ЄС, деякі галузі політики залишаються сильно диференційованими, без загальних правил, таких як диференційовані податкові режими, що характеризуються політикою «жебрака сусіда» [69, 239]. Найбільш кричущі випадки включають Ірландію з низьким корпоративним податком у розмірі 12% і спеціальні податкові угоди для таких компаній, як Apple і Google (нещодавно оштрафовані за порушення правил конкуренції), Люксембург з подібними подібними угодами, Нідерланди з низьким податком у 15% [87, 241]. Тут висока диференціація дає змогу вільно

їздити кричуще, що завдає великої шкоди соціально-економічному здоров'ю інших держав-членів та політиці ЄС в цілому.

Прикладом згубної для ЄС дії диференціації стало питання прихильності до верховенства права. Уряди в Центральній та Східній Європі, особливо в Угорщині та Польщі, прагнули приборкати незалежність судової системи та свободу друку, заявляючи, що це питання національної компетенції [58, 225]. ЄС принаймні спочатку заплющував очі на цей дрейф у бік так званої «неліберальної демократії», зокрема у випадку з орбанівською Угорщиною, хоча зовсім недавно ЄС ініціював процедуру санкцій за статтею 7 проти Польщі.

У статичній перспективі диференційована інтеграція та дезінтеграція є тотожними категоріями [100, 36]. Вони призводять до ситуації, в якій юридичне правило ЄС не діє однаково і виключно у всіх державах-членах ЄС, або звільняє окремі держави-члени (внутрішня диференціація), або включає окремі держави, які не є членами (зовнішня диференціація). Диференційована інтеграція відноситься до ситуації, коли інтеграція йде в цілому, але принаймні одна держава залишається в статус-кво або не бере участь на тому самому рівні інтеграції, що й інші.

У розширеному розумінні, диференційована інтеграція можна вважати скороченням дотримання державою-членом інтегрованих правових норм, а також – у більш широкому розумінні – норм і політики регіонального інтеграційного об'єднання. Це призводить до зниження рівня та масштабів інтеграції з кінцевою перспективою повного виходу відповідної держави-члена. Диференційована інтеграція починається з нерівномірного зростання інтеграції, трансформуючись у нерівномірне скорочення рівня, охоплення чи членства у ЄС [100, 37]. Це і створює умови для дезінтеграції - виборче скорочення прихильності держави до інтегрованих правових норм, що призводить до загального зниження рівня та масштабів інтеграції – аж до можливого повного виходу такої держави з членства в ЄС.

Хоча диференціація видається ефективним процесом розвитку інтеграції, вона пов'язана з більшими ризиками дезінтеграційних передумов. Перший — надмірна фрагментація державного устрою ЄС. Розмноження механізмів диференціації обмежує ефективність ЄС як для його громадян, так і для його іноземних партнерів [17, 534]. Отже, держави-члени прагнуть забезпечити такі ускладнені функції ЄС на національному рівні, повертаючи таким чином суверенітет.

Інший ризик полягає у розподілі між державами-членами, що виникає через тиск, який чиниться на тих, хто залишається поза якоюсь конкретною політикою. Диференціація може також призвести до поділу, змушуючи деякі держави відчувати себе виключеними з інтеграційного процесу, у якому хочуть брати участь. Це пояснює, наприклад, чому перша пропозиція Франції про створення Союзу для Середземномор'я виключно для прибережних держав провалилася у 2008 р., оскільки інші держави-члени, які брали участь у Барселонському євро-середземноморському процесі з 1995 р., хотіли бути включені та мати право голосу за ухваленні рішення про те, як повинні використовуватися фонди ЕС [25, 94].

Диференційована інтеграція ризикує посилити розбіжності та сегментацію всередині Європи, що може поставити під загрозу майбутні перспективи європейської інтеграції загалом. Зміни у законодавстві та політичній практиці національних урядів під час кризи єврозони свідчать про проблеми, пов'язані з прискороною концентрацією влади у європейських державах. Такі трансформації є відхиленням від курсу єдності Європи та дезінтеграційними явищами і, по суті, є побічним продуктом «мультишвидкісної» Європи. Ці зміни вже призвели до вертикального та горизонтального «домінування за рахунок сегментації», тобто тотального розшарування ЄС [29, 87].

З домінуванням могутніх «основних» держав-членів єврозони, яке зміцнило односторонню політичну та економічну систему влади, політична фрагментація також посилюється останніми роками. Також посилюється

відчуження та позбавлення виборчих прав щодо Європейського Союзу, особливо серед населення в національних державах, які потім, можливо, опиняться на передбачуваній «периферії» [29, 87]. Фрагментація, до якої призводить диференційована інтеграція, створює поле нездорової конкуренції та ворожнечі між «центром» і «периферією», що загрожує внутрішнім розколом ЄС як єдиного блоку, а також закономірними прагненнями держав «периферії» до дезінтеграції.

Диференціацію можна визначити як процес, який дозволяє деяким державам-членам йти далі у процесі інтеграції, водночас дозволяючи іншим відмовитися від цього. Таким чином, це суперечить припущенню про «ще тісніший союз» між державами-членами. Диференціація несе в собі ризик того, що держави-члени можуть розділитися з приводу різних аспектів політики, а позиції держав, що залишилися за рамками того чи іншого проекту, можуть посилюватися, а не пом'якшуватися. Диференційована інтеграція небезпечна як спосіб розвитку ЄС, що створює держав-членів можливості робити вибір на основі своїх особистих національних інтересів, а не спільних інтересів групи. Існуюча модель має великий дезінтеграційний потенціал, оскільки сприяє фрагментації ЄС, а також створює правову основу для серйозних та небезпечних відхилень від політики, принципів та курсу ЄС.

2.3. ЄС в умовах пандемії COVID-19

Важливим та показовим кейсом дезінтеграційних тенденцій в Європейському Союзі стала коронакриза 2020-2021 років. На ранніх етапах держави-члени демонстрували роз'єднаність у своїх діях, а також відсутність будь-якої солідарності. У перші тижні пандемії вірусу Covid-19 більшість держав ЄС та їх міністри вважали причиною критичної ситуації в Італії саму Італію та її внутрішні проблеми. Проблема сприймалася як національна, але не загальноєвропейська. Зі свого боку ЄС як наднаціональне об'єднання, що мало

б першочергово зосередитись на інтересах та безпеці держав-членів, продовжував акцентувати увагу на геополітичних цілях, зосереджуючи зусилля на допомозі третім державам, у тому числі і Китаю та продовжуючи боротьбу з новою хвилею міграції на турецькому кордоні. За аналогією діяли і Європейські лідери, що все ще вважали, що вірус є більше зовнішньою загрозою. Наприклад, Франція, Німеччина та Велика Британія оголосили про допомогу Ірану на 5 мільйонів євро, включаючи лабораторне обладнання та захисне спорядження [45], в той час як Італія залишилася один на один з пандемією.

Невдовзі, з приходом усвідомлення глобальності загрози, національні уряди розпочали проведення незалежної та в значній мірі егоїстичної політики, що значно суперечила принципам та цінностям ЄС. 3 березня 2020 року французький уряд оголосив, що бере на себе контроль над виробництвом засобів індивідуального захисту, реквізуючи маски для обличчя та обмежуючи ціну санітарного гелю [19]. Ці кроки спричинили ефект доміно, який змусив Німеччину розширити заборону на експорт такого обладнання, забороняючи продавати навіть країнам ЄС [46]. Коли два найбільші та найбагатші члени блоку подали сигнал про те, що вони йдуть самотійно, інші країни швидко прослідували їх прикладу. Столиці поступово запровадили власні прикордонні обмеження. Німеччина, фактичний лідер блоку, фактично започаткувала цю тенденцію відступу від ідеалів Союзу, оскільки посилені перевірки на південному кордоні сигналізували іншим країнам ЄС про те, що вони теж повинні підняти бар'єри. Таким чином, розпочалась дезінтеграція на фоні наростаючої загрози.

12 березня ECDC оголосив, що новий коронавірус має високий ризик передачі, а його стримування вже не є можливими та ефективними, що знаменувало початок нової кризи в Європі, коли країни ввели масштабні не узгоджені обмеження. Проте у Франції за наполягання Емануеля Макрона відбулися заплановані місцеві вибори, а бельгійський уряд виступав проти ідеї закриття шкіл. За словами Урсули фон дер Ляєн, саме тоді, коли держави ЄС

мали виступати «всі за одного», вони обрали шлях «кожен сам за себе», що і стало однією з причин критичної ситуації [106]. Закриття кордонів спочатку не було однастайним планом, оскільки деякі країни обмежували в'їзд негромадян на момент початку пандемії [79]. Голова Європейської комісії негайно розкритикувала Словаччину та Чехію після закриття кордонів для іноземців, оскільки, на її думку, це означало закриття європейської економіки, яка є основою Союзу. Крім того, Австрія, Словенія та Угорщина призупинили безпаспортний доступ до Шенгенської зони [111]. Крім того, жодна країна не була готова ризикнути, оскільки загальна кількість заражень та смертей постійно зростала.

ЄС як інституція не змогла запропонувати швидку та скоординовану реакцію на швидко зростаючі темпи зараження в Італії, країні, яка найбільше постраждала в ЄС. Італійська трагедія негативно відобразилась на репутації ЄС на міжнародному рівні. Під тиском радикальних рішень держав-членів, керівництво ЄС вирішило впровадити скоординоване тимчасове закриття кордонів для всіх несуттєвих поїздок до країн ЄС на початковий період в тридцять днів, починаючи з 17 березня. Оголошення про закриття кордонів, здавалося, було затверджено лише тому, що більшість країн уже обмежували в'їзд негромадян на їх територію, а не тому, що Єврокомісія вважала це необхідним.

Брюссель прагнув зробити блок більш сильним та ефективним шляхом скоординованих рішень в кризових ситуаціях та зміцнити співпрацю держав, що діють разом лише в мирні часи. Проте в умовах стрімко прогресуючої кризи було вже занадто пізно. Насправді пріоритетом ЄС було збереження економіки відкритою в будь-якому випадку та надання потоків товарів. Країни ввели обмеження на поїздки та примусовий карантин, а також розширили свої можливості для охорони здоров'я самостійно, задовго до одностороннього рішення про призупинення всіх несуттєвих поїздок всередині Союзу.

Дезінтеграційні тенденції проявились також у ставленні держав-членів організації до керівних структур та органів ЄС, повноваження та авторитет

яких фактично заперечувався. Держави-члени відмовилися визнати роль Комісії як координатора окремих національних стратегій, що стає очевидно з провалу Спільної дорожньої карти по відміні заходів стримування COVID-19. Інший головний наднаціональний інститут - Європейський Парламент - був ще більш маргіналізованим протягом раннього етапу коронакризи, підтверджуючи тим самим свою периферійну роль під час великих криз. Його єдина дія полягала у затвердженні необов'язкової резолюції на користь плану відновлення, включеного в Багаторічну фінансову перспективу (Multiannual Financial Framework). Зв'язок із MFF – це єдиний спосіб для Європарламенту висловити свою думку в економічному управлінні кризою і підкреслити віру в те, що розподіл і перевірка ресурсів повинні бути політичним питанням, а не технічним.

На рівні економічних антикризових заходів держави-члени проводили політику, орієнтовану на перш за все національні інтереси, відкидаючи загальноєвропейські інтереси та союзницьку солідарність у часи коронакризи. Держави-члени вступили в суперечку за поділ суверенних боргів з допомогою спільних держоблігацій, так званих «коронабондів». Франція, Італія та Іспанія висунули ідею взаємозарахування боргів та подолання збитків від пандемії на наднаціональному рівні. В листі, підписаному ще шістьма державами Союзу, вони закликали прийняти цю пропозицію, з метою усунути труднощі, з якими зіштовхуються деякі держави при отриманні доступу до кредитних ринків та отриманні позик.

Пропозиція була відхилена, в першу чергу державами Північної Європи на чолі з Німеччиною та Нідерландами, що традиційно заперечували будь-які форми перерозподілу ресурсів та транскордонних переказів з півночі на південь [92, 291; 51, 508]. Натомість, дані країни наполягали на звертанні до єдиного та оптимального, на їхню думку, інструменту для боргових зобов'язань держав Півдня – Європейського механізму стабільності. Такий варіант був би неприйнятним для Італії та Іспанії, адже призвів би до жорстких мір, таких як реформи економічного сектору та макроекономічних змін [104].

У ході затвердження фінансових заходів для підтримки держав-членів ЄС стикався з низкою серйозних проблем та суперечок з національними урядами. Різні інструменти, встановлені ЄС, не передбачають взаємного взаємозв'язку успадкованих боргів держав-членів ЄС, і навіть новий спільний борг не матиме переваг солідарних гарантій. Крім того, головне питання, що стосується плану ЄС, тобто спосіб повернення нових боргів, залишається відкритим для обговорення. Національні уряди не бажають передавати Брюсселю повноваження щодо збору податків і скептично ставляться до пропозиції Комісії про підвищення податків ЄС для фінансування плану відновлення. Данна ситуація є підтвердженням теперішньої неспроможності ЄС діяти як політичний центр та його слабкого ступеня легітимації в очах своїх громадян та національних урядів, особливо в умовах непередбачуваної кризи під час кризи, що актуалізувало потребу для повернення національного суверенітету державами-членами.

Ступінь взаємозалежності між державами-членами, кількість повноважень, переданих ЄС, і загальна перспектива, що визначається серйозною кризою, вимагають централізованого, наднаціонального потенціалу, щоб діяти для збереження ефективного функціонування політичного центру і його легітимності. Європейський Союз не володіє достатніми повноваженнями та інституціональними інструментами. ЄС характеризується високим рівнем внутрішньої фрагментації, що і ускладнює процес кризового управління. Безперечно, ЄС взяв на себе низку ключових державних повноважень, однак, така динаміка стала можливою завдяки міждержавному вибору, зробленому Союзом. Це лише сприяло посиленню політичної напруженості і фрагментації політики, розпалюючи конфлікт між позиціями євроскептиків і єврооптимістів, а також сегментуванню політики ЄС. Все більший рівень внутрішньої фрагментації призводить до ризику диференційованої інтеграції або горизонтальної та вертикальної політичної дезінтеграції, що, у свою чергу, призводить до все менш ефективної координації та прийняття неоптимальних рішень [54, 22].

Кризове управління та політика Європейського Союзу в умовах непередбачуваної кризи, спричиненої пандемією вірусу COVID-19, загострила дезінтеграційні тенденції серед держав членів в умовах неефективності Європейського Союзу під час зазначеної кризи.

Тенденція дезінтеграції в Європейському Союзі є не одиничним випадком, продиктованим внутрішніми прагненнями, історичною пам'яттю, або ж будь-якими іншими внутрішніми чинниками, як могло б на перший погляд здатися після британського референдуму про Брекзит. Дезінтеграція набула широкого розповсюдження та проявляється на усіх рівнях – від антикризової політики до стратегічного бачення державами членства в ЄС, про що свідчать кейси Брекзиту, стратегії «мультишвидкісної» Європи, коронакризи. Дані кейси підтверджують той факт, що дезінтеграція поступово перетворюється на системний фактор політики ЄС, а сам Європейський проект прямує шляхом зменшення ініціатив щодо інтеграції, вірність чого підкріплюється фактами реальної невдачі та слабкості наднаціонального управління ЄС у період коронакризи.

РОЗДІЛ 3

СЦЕНАРІЙ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЄС

3.1. Можливі сценарії еволюції європейського інтеграційного проєкту

25 березня 2017 року Європейський Союз (ЄС) відзначив 60-ту річницю Римських договорів, які встановлювали «все тісніший союз» як фундаментальний принцип регіональної інтеграції. 29 березня 2017 року Велика Британія надіслала офіційний лист, що ініціював статтю 50 Лісабонського договору з вимогою вийти зі Співтовариства, що фактично відбулося 31 січня 2020 року. 1 березня Європейська комісія опублікувала «Білу книгу про майбутнє Європи», що формулює п'ять різних сценаріїв для ЄС, починаючи від збереження сталих темпів інтеграції до її форсованого прискорення та посилення [108]. Більшість сценаріїв присвячені оптимістичним сценаріям розвитку ЄС як інтеграційного об'єднання.

Перший сценарій, окреслений як «Менше Європи», передбачає альтернативний шлях розвитку ЄС зі зміщенням акцентів інтеграційної політики. «Менше Європи», попри своє гасло, не передбачає відмови від ідеї «тіснішого союзу» як такої. В основі цієї стратегії лежить уявлення про те, що європейська інтеграція зайшла занадто далеко, і певні «помилки» минулого потребують переоцінки [102]. Наприклад, піддається сумніву обґрунтування створення системи управління в євроні, зокрема, ті елементи централізму, які були запроваджені останніми роками у відповідь на боргову кризу. Ідея полягає в тому, щоб демонтувати низку галузевих політик, які значною мірою «втручаються» у чутливі «національні» сфери, наприклад, питання міграції та соціальна сфера. Йдеться про скорочення регуляторних функцій Європейського Союзу, які спотворили концепцію вільного ринку [57, 4]. Головним досягненням Європейського Союзу за таким сценарієм вважається

єдиний ринок. Повернення до головної ідеї ЄС було б прагматичним та ефективним підходом до інтеграції, який має замінити спроби виправити руйнування єврозони або досягти практично неможливого рівня політичного союзу.

Протягом останнього десятиліття Європу охопили негативні політичні тенденції, серед яких зростання ісламського фундаменталізму, націоналізму, а також правого радикалізму. Ці тенденції становлять значну загрозу внутрішній стабільності Європейського Союзу. Однак стратегія «менше Європи» не допоможе вирішити низку нинішніх криз, оскільки лише посилить економічну кризу в Європі та зробить країни-члени з високим державним боргом, передусім Грецію, але також Португалію та Італію, більш вразливими. ЄС критикують за неефективні заходи щодо врегулювання міграційної кризи, проте відмова від єдиної міграційної політики дозволить прикордонним державам ЄС самостійно справлятися з потоком мігрантів, що неминуче призведе до розпаду Шенгенської зони та загрожуватиме фундаментальним цінностям європейського суспільства. Даний сценарій підвищить ризик політичної дестабілізації на національному рівні, а демонтаж фундаментальних досягнень Європейського Союзу загрожуватиме неконтрольованою дезінтеграцією.

Сценарій під назвою «Більше Європи» передбачає якісний стрибок у розвитку та інтеграції з метою досягнення політичної інтеграції у вигляді повноцінної федерації європейських держав. Відповідно до даного сценарію, глибинною причиною проблем сьогодення ЄС є відсутність повноважень для боротьби з внутрішніми та зовнішніми викликами. ЄС потребує більш централізованої системи управління з сильними політичними повноваженнями виконавчої влади та більш легітимними представницькими органами, що підтверджує кейс невдалого кризового управління в період коронакризи. Така політична система повинна мати набагато більші регуляторні повноваження, вводити та збирати податки та суттєво впливати на макроекономічну політику держав-членів. Ця логіка проявляється у звітах

Future of Europe Group та Германа Ван Ромпея [44; 99]. Серед ключових повноважень інституцій ЄС має бути військова юрисдикція зокрема, що підкреслюється закликами президента Європейської комісії Жан-Клода Юнкера у березні 2015 року створити європейську армію [30].

При всій амбітності даного сценарію, вкрай мало ймовірно, що ця стратегія буде реалізована у перспективі до 2035 року. Політичні еліти та населення більшості держав-членів ЄС не готові поступитися владою наднаціональним інституціям, якщо це означає втрату ключових сфер їхнього національного суверенітету, таких як податкова система, соціальна та зовнішня політика.

Третій сценарій передбачає «консолідацію Європи», тобто осмислення, доопрацювання та вдосконалення напрацьованих досягнень інтеграції. Протягом 2011–2015 рр. в рамках європейської співпраці було зроблено досить багато, зокрема щодо подолання боргової кризи: створено Європейський фонд фінансової стабільності (EFSF); прийнято декілька документів, що в комплексі стали основою Банківського союзу; розроблено механізми моніторингу національних бюджетів (так званий «Sixpack») [101, 157-158]. Крім того, затверджено план створення Енергетичного союзу (хоча в ньому майже немає нічого нового), цифровому ринку поставлено завдання доповнити єдиного внутрішнього ринку, а Єврокомісія на чолі з Юнкером запустила низку програм для стимулювання інвестицій та зайнятості. Консолідація означає відсторонення від нагальності та пролонгування часу на розробку нових ініціатив задля більш злагодженого функціонування ЄС та відчутних позитивних результатів інтеграції зі зведенням до мінімуму її негативних ефектів. Замість інституційних реформ і нових проєктів Європейський Союз повинен «робити менше, але краще».

Такий варіант подобається політикам і бюрократам, які хочуть уникнути прийняття непопулярних рішень. Однак інша назва консолідації — інерція, що може бути ефективною лише в умовах відсутності криз. У час глобальної турбулентності та час, коли в Європейському Союзі відбуваються внутрішні

кризові процеси, сценарій консолідації може призвести до нових викликів та загроз для Європейського Проєкту.

Наступний сценарій передбачає «гнучку інтеграцію» для ЄС. За даним сценарієм ЄС застосує комплекс механізмів, що дозволяють зацікавленим державам-членам ЄС тісніше співпрацювати в рамках існуючих інституцій без втручання з боку держав-членів ЄС, що менш зацікавлені або мають менші можливості для здійснення поглиблення інтеграції [5, 36]. Загалом, даний сценарій передбачає продовження та розширення стратегії «мультишвидкісної Європи», оскільки передбачає кількарівневу інтеграційну стратегію. Вважається, що збереження фундаментальних основ інтеграції, зокрема спільного ринку, комплекс інклюзивних практик управління та інтенсивна взаємодія між «просунутими» групами та «аутсайдерами» інтеграції дозволяють зберегти дух європейської солідарності та більш розмірено та ефективно просувати та розвивати Європейський Проєкт.

Фактично, можемо стверджувати, що на даний момент ЄС як інтеграційне об'єднання рухається саме за сценарієм «гнучкої Європи», оскільки, як наголошувалося раніше, у пошуках виходу з кризи єврозони були створені певні механізми, що підкреслювали відмінності між членами єврозони та аутсайдерами. Все частіше ми чуємо про зв'язок між єдиною валютою та політичним союзом. Було створено низку проєктів розширеного співробітництва, в тому числі економічні проєкти, зокрема Європейський патент і Податок на фінансові операції [33; 20]. Стратегія диференційованої інтеграції призвела до поступового формування «ядра» та «периферії» Європейського Союзу, а відповідно, підвела ЄС до сценарію «гнучкої Європи».

Безумовно трансформація ЄС і створення «гнучкого Європейського Союзу» має ряд очевидних переваг. Гнучкість поєднує основну федералізацію ЄС із нинішнім рівнем інтеграції держав, що не прагнуть до федералізації або не відповідають підвищеним вимогам задля її досягнення. Структуру «гнучкої Європи» можливо створити без реформування фундаментальних угод ЄС за допомогою низки взаємопов'язаних рішень, а з існуючим підґрунтям у вигляді

дійсної стратегії «мудьтишвидкісної» Європи, здійснення цього сценарію є найбільш реальним у сучасних умовах. Даний сценарій також має значну підтримку серед лідерів та істеблішменту як інституцій ЄС, так і держав-членів. Зокрема, переваги гнучкої інтеграції в останні роки підкреслювали Ангела Меркель, Ніколя Саркозі, Франсуа Олланд, Марк Рютте та Енріко Летта [61, 5].

У той же, при значних перевагах, сценарій «гнучкої Європи» несе в собі вагомі загрози, кризотворчий характер та нові виклики для європейської інтеграції [56, 67]. Для держав-аутсайдерів євроінтеграції виникне нове надскладне завдання - наздогнати держав-лідерів інтеграції, що значно просунулися вперед. Розшарування Європи за інтеграційною ознакою може загрожувати фактичним відстороненням аутсайдерів від процесу прийняття рішень та формування спільного європейського порядку денного [18, 42]. Додаткова економічна інтеграція лідерів вплине на спільний ринок, що загрожуватиме його фрагментацією. Подібні тенденції несуть в собі ризик нарощення невдоволення європейською політикою серед держав-аутсайдерів, що може призвести до зростання євроскептичних та націоналістичних настроїв. У разі посилення ці політичні сили, ймовірно, підштовхуватимуть держав-аутсайдерів до повторення сценарію Великої Британії та власного «екзиту».

Європейський Союз є унікальним кейсом організації регіональних підсистем у міжнародних відносинах та глибокої інтеграції. Проте, історія ЄС це також історія протистояння кризам, що так чи інакше трансформували Союз, робили його більш уніфікованим, або навпаки ослабленим, більш гнучкими, але завжди пристосованим до нових реалій. Прогнозування подальшого розвитку є надскладним, оскільки ХХІ століття, не тільки для ЄС, але і для всієї системи міжнародних відносин, стало періодом екзистенційних викликів та загроз.

3.2. Можливі сценарії поглиблення дезінтеграції та розпаду ЄС

XXI століття принесло нові виклики Європейському Союзу перед рядом криз, таких як світова фінансова криза 2008 року, міграційна криза 2015-2017 років, зростання націоналістичних та євроскептичних рухів та партій як у національних державах, а також вихід Великої Британії з ЄС, так і в Європейському парламенті, що спричинили більш критичний дискурс щодо майбутнього Європейського Проекту. Ця низка криз сприяла переосмисленню проекту Європейського Союзу та майбутнього його інтеграційного процесу. Європейська комісія як ключовий наднаціональний інститут ЄС в рамках «Білої книги» включила в свої аналітичні матеріали альтернативи звуження інтеграції та песимістичні сценарії розвитку ЄС.

Сценарій дезінтеграційного напрямку ЄС в Білій книзі Європейської Комісії окреслений як «*Нічого, окрім єдиного ринку*» і відображає загальний відхід держав-членів від попереднього рівня інтеграції [108]. За цим сценарієм, держави послідовно слідують рішенням про скорочення та, врешті, припинення співпраці в рамках співтовариства у просуванні європейської політики в таких сферах, як міграція, безпека, оборона та інші. Сценарій передбачає повернення ряду повноважень та компетенцій на національний рівень, посилюючи міждержавний зв'язок. В такому разі, будь-які питання та розбіжності будуть вирішуватися на двосторонньому, а не наднаціональному рівні, а співпраця в рамках ЄС буде обмежена та зосереджена на єдиному ринку.

За сценарієм дезінтеграції, передбаченим в Білій Книзі, ЄС буде зосереджений на поглибленні спільного ринкового механізму, але виключає спільну політику щодо ключових питань, таких як міграція, безпека чи оборона, а також усіх інших сфер політики за межами єдиного ринку [108, 18]. Сценарій передбачає, що в ЄС розвиватимуться дискусії щодо фундаментальних аспектів політики, що призведе до припинення співпраці в основних сферах політики, які підпадають під основні форми диференціації, якими найімовірніше буде Європейський валютний союз та Шенгенська зона. Розпад єврозони та/або руйнування Шенгенської зони може призвести до

екзистенційної кризи в європейській інтеграції, поставивши під сумнів майбутнє ЄС. Цей сценарій потенційно призведе до «мінімального союзу», що матиме на меті якомога більше колективно захистити решту сфер співпраці ЄС [18, 35]. Після припинення дії єврозони та/або розпаду Шенгенської єдиний ринок стане центральним елементом європейської інтеграції. Мета «все більш тісного Союзу між народами Європи» буде відкинута, і країни ЄС більше не прагнутимуть до поглиблення диференційованої інтеграції та співпраці за межами існуючого рівня [40, 4]. «Мінімальний союз» з часом підвищить готовність держав-членів нарощувати рівень зовнішньої диференціації [8, 80]. Зусилля держав-членів будуть спрямовані на поглиблення двосторонніх зв'язків між державами ЄС і державами, що не є частиною Європейського проєкту, зокрема, будуть зосереджені на підвищенні рівня економічного співробітництва.

Подібна екзистенційна криза ЄС суттєво знизить привабливість Європейського Союзу в очах потенційних держав-кандидатів, а, відповідно, зменшить їх зацікавленість у вступі до ЄС, обмеживши інтерес приєднанням або розширенням доступом до спільного ринку як вигідного економічного акту співпраці [28, 11]. Цей сценарій передбачає планомірне зниження рівня інтеграції через ряд внутрішніх криз та обмеження інтеграції її економічним виміром.

Попри те, що Біла книга враховує певну можливість дезінтеграції, сценарії, описані в Білій книзі, не враховують можливі варіанти як внутрішнього, так і зовнішнього диференційованого розпаду [93]. Внутрішня диференційована дезінтеграція пов'язана з вимогами держав-членів повернути повноваження та компетенцію Європейського Союзу на національний рівень, поки вони залишаються частиною Співтовариства. Зовнішня диференційована дезінтеграція передбачає запуск статті 50 Лісабонського договору, коли держава-член добровільно вирішує вийти з Європейського Союзу та вести переговори про нові відносини з Співтовариством. Як ілюстрація, переговори Великої Британії та ЄС у лютому 2016 року, що були спробою задовольнити

вимоги Великої Британії в інституційній організації руху до внутрішнього диференційованого розпаду та надання Великій Британії «особливого статусу», щоб уникнути зовнішнього диференційованого розпаду – Брекзит [93]. Проте, реалізація Брекзиту як проєкту повного виходу Великої Британії ЄС спричинила дискусії про більш жорсткі та рішучі сценарії дезінтеграції ЄС, що становлять екзистенційну загрозу для Європейського проєкту.

Одним з таких сценаріїв є варіант, заснований на розвитку та посиленні тенденції до внутрішньої фрагментації ЄС внаслідок диференційованої інтеграції та передбачає *формування в ЄС своєрідного «закритого ядра»* [28, 13]. Нездатність ЄС задовольнити вимоги нового світового політичного порядку внаслідок ускладнення прийняття рішень та здійснення спільної політики через внутрішні протиріччя може призвести до розчарування в європейському проєкті. Хоча переваги спільного ринку, спільної валюти та відкритих кордонів, безумовно, залишаться бажаними, стратегічна ідея великого федерального політичного союзу поступово буде втрачена.

Група сильніших центральноєвропейських держав-членів – так звана, «Стара Європа» - погодиться працювати разом за межами договорів ЄС, щоб заповнити вакуум невдалого наднаціонального політичного союзу, прийнявши такий сценарій як єдиний реалістичний шлях для досягнення своїх інтересів, на противагу тому, що низка держав периферії ЄС, на думку «ядра» гальмують та унеможливають посилення ЄС до рівня глобальної сили та роблять неможливим співробітництво у сфері безпеки ЄС [28, 14]. Зобов'язання деяких периферійних членів ЄС перед іншими міжнародними акторами будуть перешкоджають автономії та єдності безпеки, оборони та незалежності Європи, що призведе до відкидання амбіційної мети Європейського Союзу безпеки та оборони.

Повноваження ЄС зведуться до гуманітарних та цивільних аспектів політики. Управління загальним ринком потенційно залишиться завданням Європейської комісії, але від ідеї Європейського економічного союзу та уряду як обов'язкового поглиблення всеєвропейської інтеграції відмовляться.

Європейські держави представляють власні інтереси у всіх суттєвих питаннях фінансової та економічної політики, залишивши без змін позицію Європейського центрального банку як гаранта стабільності євро. Зменшені вимоги до країн-членів за рахунок скорочення рівня та інтенсивності інтеграції дозволяють ЄС розширюватися на більш широку територію, проте, де-факто, ЄС перетвориться на дворівневий союз з можливостями виключно в економічній та цивільних сферах. Закрите ядро «Старої Європи» залишиться закритим, оскільки не зацікавлене в розширенні, а периферійні держави-члени ЄС, що не будуть зацікавлені у домінуванні сильних держав-ядра, можуть почати рух за відокремлення. Таким чином, дезінтеграція може здійснитись шляхом розколу «Старої» та «Нової Європи» на два окремих інтеграційних об'єднання.

Найбільш песимістичним та радикальним сценарієм є, так званий, сценарій «Титанік», що описує розвиток ЄС у напрямку значної загрози дезінтеграції до цілковитого спаду європейської інтеграції та припинення існування Європейського проекту [28, 5]. Передбачається, що розбіжності інтересів і можливостей між новими і старими державами-членами зростатимуть пропорційно до розширення ЄС. Надмірне і поспішне розширення, що підтвердило на практиці свою загрозливість та кризотворчий потенціал для ЄС, продовжить нарощувати тиск на структури ЄС і в кінцевому результаті може призвести до повної втрати дієздатності та ефективності цих структур [88]. Розбіжності у ціннісних поглядах та національних інтересах, що залишаються рушійними силами для дій держав-членів, можуть стати непереборними, що унеможливить здійснення спільної політики.

Екстенсивне розширення Європейського Союзу та зростаюча неспроможність ефективно діяти, врешті, можуть зруйнувати самі цілі інтеграції, а спроби реформування принципів співпраці та функціонування ЄС на такому етапі внутрішньої кризи потенційно зазнають невдачі [88]. Втрата цілей та цінностей як сутності ЄС призведе до ослаблення конкурентоспроможності Європи проти Північної Америки та Азії, а ідея

європейської інтеграції втратить свою легітимність в очах як громадськості, так і політичного естеблішменту Європи. Руйнування співпраці зсередини призведе до унеможливлення ефективної відповіді на нові глобальні конфлікти та виклики. Держави-члени будуть не здатні до єдності у фундаментальних питаннях безпеки, таких як військові дії в кризових регіонах. Послідовна націоналізація європейської зовнішньої політики та політики безпеки негативно вплине на внутрішні справи ЄС і поставить під питання весь європейський проєкт [3, 4-5]. Держави-члени повернуться до ідеї створення коаліцій ad-hoc як всередині, так і за межами ЄС. Внутрішні і зовнішні розбіжності призведе до неконтрольованих зіткнень інтересів держав-членів. Як наслідок, Європейський Союз втратить один з найважливіших зовнішньополітичних інструментів у відносинах із сусідніми країнами, а отже, втратить можливість допомагати державам на його периферії, ставлячи під загрозу трансформаційні процеси європеїзації у державах Асоційованого тріо та інших потенційних кандидатів на членство.

У глобальному контексті подібна криза ЄС призведе до втрати стабільності у Європейському регіоні, а також до зміни світового порядку та балансу сил. Вакуум зовнішньополітичної влади та впливу, що виникне з послабленням ЄС, заповнить трансатлантичний механізм безпеки та домінуючий вплив США, що негативно позначиться на ролі ЄС як глобального економічного актора та на втрату переваги Європи разом із США у Світовій організації торгівлі. Зі зведенням нанівець та завершенням будь-яких процесів європейської інтеграції розпадеться і валютний союз, а євро буде витіснене національними валютами. Наслідком цього стане фінансово-політична нестабільність та серйозна монетарна турбулентність на міжнародних валютних біржах, що призведе до економічної нестабільності та втрати привабливості європейського ринку, а відповідно, поставить під загрозу і фундаментальний аспект європейської співпраці – спільний ринок. Розпад спільного ринку знаменує завершення існування Європейського Союзу як проєкту Об'єднаної Європи.

3.3. Стратегія реформування ЄС задля подолання дезінтеграційних тенденцій

У світлі дійсних подій, що суттєво впливають на майбутнє ЄС та шлях його розвитку, таких як війна РФ проти України та нарощення внутрішніх суперечностей щодо відповіді на найсерйознішу геополітичну кризу в Європі 21 століття, формат майбутнього ЄС залишається вкрай невизначеним. Попередні внутрішні кризи, такі як боргова криза, міграційна криза, Брекзит та коронакриза підвищують ризики дезінтеграції та підживлюють відповідні тенденції.

Реальний ризик дезінтеграції, та за найгіршим сценарієм, розпаду ЄС, актуалізують необхідність пошуку шляхів для унеможливлення поглиблення дезінтеграції та нейтралізації ризиків розпаду. Найбільш ефективним інструментом задля досягнення такої мети є комплекс реформ для ЄС. Лише проведення спектру реформ забезпечить збереження моделі регіональної інтеграції ЄС у майбутньому.

Передусім, ЄС варто провести низку структурних реформ і зробити інституції ЄС більш демократичними та гнучкими, при цьому, знизивши рівень бюрократії задля пришвидшення діяльності установ, їх більшої оперативності та ефективності [67, 107]. Вживання ЄС як інтеграційного об'єднання залежить від інституційних реформ, оскільки саме перенавантажена розгалуженість бюрократична, але, при цьому, обмежена в юрисдикції та можливостях інституційна система, як показує досвід коронакризи, є суттєвою перешкодою для злагодженого функціонування ЄС.

Задля зниження рівня напруженості по осі національних урядів-наднаціональних інституцій, ЄС варто відновити баланс сил між Брюсселем і європейськими столицями, надавши національним урядам повноваження приймати рішення щодо ключових сфер економічної політики [50]. Попри глобалізацію та значні досягнення інтеграції і наднаціонального управління, концепція національної держави зберігає першість серед акторів міжнародної арени. Європейській комісії та її лідерам варто усвідомлювати, що політика,

яку впроваджують обрані народом представники, має набагато більшу демократичну легітимність, ніж політика, яку нав'язують технократи у Франкфурті чи Брюсселі [68, 87]. Таке реформування не стане відновленням повноти національної влади, проте призупинить форсовану інтеграцію, що природно викликає супротив у вигляді посилення націоналістичних та євроскептичних сил в держава-членах. Отже, існує потреба надати більше свободи державам-членам ЄС.

Наступною реформою має стати докорінний перегляд політики ЄС у сфері культурних розбіжностей та ідентичності. Прагнучи зробити організацію більш гомогенною та інтегрованою, лідери ЄС відсторонили на другий план власні культурні та національні ідентичності окремих держав-членів, які вони прагнуть зберегти, незважаючи на те, що вони є частиною європейської спільноти та приймають європейську ідентичність [67, 107]. Відповідна політика в ЄС, як то політика мультикультуралізму, за впливу низки зовнішніх та внутрішніх факторів зазнала поразки та призвела до підйому націоналізму то ворожості до представників інших націй. У цьому контексті, майбутнє ЄС має розбудовуватися на базі визнання культурної диференціації, що існує в межах Європейського Союзу у різних держав-членів, при цьому не жертвуючи ідеєю ширшого та масштабнішого загальноєвропейського проекту. Це делікатне збалансування вимагає створення потенціалу для здорової та відкритої дискусії щодо конкретної європейської політики та змін у національному суверенітеті, що вони вимагають.

Іншою надсерйозною проблемою, що вимагає негайних реформ, є бюрократична система ЄС. Бюрократія Брюсселю має стати більш гнучкою та адаптивною, а імідж віддаленої, недосяжної для політиків та громадян держав-членів та необізнаної у питанні реальних проблем європейських громадян та національних урядів [67, 108]. Референдум у Греції 2015 року є одним із таких прикладів, коли грецький народ проголосував проти посилення жорсткої економії та проти порушення їхніх демократичних прав кредиторами. Це послало сильний сигнал брюссельській бюрократії, що нав'язана ними

політика неприйнятна для широких мас європейської спільноти громадян. Іншим кейсом стала коронакриза, зокрема абстрагованість бюрократичної системи ЄС від наростаючої кризи Італії. Бюрократична система та віддалені від реалій громадян ЄС інституції становлять реальний бар'єр для ефективного функціонування ЄС та співпраці в рамках поглиблення інтеграції, а отже її реформування є життєво важливим для ЄС як інтеграційного об'єднання.

Складною комплексною проблемою, що потребує реформування є факт економічного та соціального відчуження в ЄС, що має місце в більшості державах-членах. Небезпека цього факту полягає в посиленні популістських та євроскептичних рухів в державах, що виникають на його тлі. Європейському Союзу варто запровадити політику розширеного доступу до вищої освіти та підтримки економічно неблагополучних або нестабільних регіонів. ЄС варто забезпечити механізм національного реагування на економічну нестабільність, що дозволив би національним урядам захищати своїх громадян від економічних потрясінь шляхом впровадження певної політики поглинання шоків [84, 171]. Аналогічно, задля подолання кризи мігрантів, ЄС варто продовжувати колективно розбудовувати більш глибоку співпрацю у сфері прикордонного контролю, поліції і боротьби з тероризмом шляхом посилення європейської прикордонної та берегової охорони [23].

В контексті вирішення цієї проблеми перед Європейським Союзом також стоїть завдання аналізу попередніх криз задля створення механізмів, що уникнуть можливості повторення подібних криз. Наприклад, варто було б довести національним урядам, що вона ЄС як наднаціональне об'єднання в стані впоратися з міграційною кризою, розробивши політику сталого управління кордонами для своїх членів. Також, ЄС варто провести «роботу над помилками» щодо реагування ЄС на коронакризу та вдосконалити механізм реагування на епідеміологічні загрози у всіх його аспектах – санітарному, економічному та політичному.

Реформування вимагає і європейська демократія, що перебуває у стані дефіциту в Брюсселі як серці Європейського Союзу. Вирішення проблеми дефіциту демократії вимагає від ЄС перегляду політики щодо втручання в закони та економічну політику держав-членів. Об'єднана Європа повинна побудувати гнучкий союз, який поважає різноманітність, а не імітує унітарну національну державу під гаслом поглиблення демократії та наднаціонального об'єднання. Проблема дефіциту демократії має бути вирішена також на національних рівнях за сприяння Єврокомісії. Єврокомісія має бути впевнена в демократичності національних лідерів, що є ключовою зв'язковою ланкою між громадянами держав-членів і ЄС та допомагає забезпечувати зворотній зв'язок та громадську думку [62, 243]. Демократичний лідер повинен інформувати населення своєї держави про політичні угоди та компроміси, необхідні для підтримки цього європейського проєкту регіональної інтеграції для забезпечення більшого добробуту, миру та безпеки як в регіоні, так і на континенті. Для того, щоб створити міцну єдність у Європі, економічна та політична основа має базуватися на довготривалих цінностях, таких як поєднання як політичної, так і економічної демократії. На даний момент політична демократія є автократичною та бюрократичною, а відповідно, потребує змін та перегляду.

Ймовірно, найважливішим та найскладнішим завданням в списку реформ задля уникнення дезінтеграції ЄС є завдання з демократизації та децентралізації економіки [11]. Це означає, що бідніші країни периферії повинні, перш за все, отримати інвестиції для розвитку стійких індустрій, що надало б їм можливість повноцінно та ефективно конкурувати на ринку, отримувати свою частину ринку та підвищувати заробітну плату, що в комплексі забезпечить потужний ривок розвитку та укріплення їх економік. Окрім цього, Європейському Союзу вкрай необхідна довгострокова загальноєвропейська зміна політики задля децентралізації економіки всієї Європи, щоб регіони та нації могли процвітати та ставати більш самодостатніми. Такий крок дозволить оживити місцеву економіку у всій

Європі, зберігаючи культурний і політичний союз. Економічні реформи мають включати також реформи аграрної політики, а саме, поступову відмову сільськогосподарського сектору ЄС від широкого вирощення та виготовлення м'яса та молока задля вирощування більшої кількості фруктів та овочів, створивши при цьому довгостроковий план переходу на органічні методи вирощування [64, 210]. Варто також впровадити широкомасштабну програму зелених інвестицій, що дасть змогу перетворити Європу на територію, що стане самодостатньою у зеленій енергетиці. На часі є і довгостроковий план перетворення корпорацій ЄС на кооперативи, що трансформує промисловий і технологічний сектори економіки в динамічну економіку, забезпечивши вищий рівень конкурентності та демократичності в економічному секторі.

Вказана низка економічних трансформацій має на меті, передусім, відновити привабливість ЄС з точки зору економіки та соціальної політики, що закономірно зменшить рівень дезінтеграційних тенденцій серед держав-членів.

Майбутнє ЄС як інтеграційного об'єднання в контексті як внутрішньо-політичних, так і геополітичних факторів, є вкрай невизначеними. Сценарії, що представлені в Білій книзі Єврокомісії, демонструють прихильність аналітиків до альтернатив подальшої інтеграції в її ширших або ж вузьких проявах, аніж на можливостях дезінтеграції. Певною мірою результат британського референдуму привніс більше прагматизму в прогнозування майбутнього Об'єднаної Європи. Враховуючи нинішні кризи, з якими стикається європейський континент – поширення євроскептицизму, націоналізму, популізму та Brexit, а також можливі вимоги внутрішньої диференційованої дезінтеграції, ризики спрямування ЄС за сценаріями дезінтеграції стають все більш можливими. У держав-членів відсутні вагомі стимули для пошукати колективної інтенсифікації інтеграції, а окремі держави-члени, як-от Угорщина та Австрія що мають потужні євроскептичні політичні сили, можуть впливати на гальмування дійсних інтеграційних процесів, спрямовуючи їх у зворотному напрямку.

ВИСНОВКИ

Дослідження викликів та загроз, що постали перед Європейським Союзом як масштабним інтеграційним проектом протягом перших двох десятиліть XXI століття, кейсів дезінтеграційних процесів в ЄС та сценаріїв майбутнього ЄС, дають підстави для наступних висновків:

1. Дезінтеграційні тенденції та їх стрімке поширення в Європейському Союзі обумовлені низкою чинників внутрішнього та зовнішнього походження.

Першим за таких чинників є фактична втрата європейськими цінностями чинності та об'єднавчого потенціалу в наслідок превалювання національних політичних та економічних інтересів держав-членами над наднаціональними інтересами.

Другим чинником є соціально-економічні проблеми, що були спричинені низкою криз – фінансово-економічною, міграційною, кризою Брекзиту та коронакризою. Дані кризи породили міради проблем та викликів у соціальній та економічній сфері, зокрема, кризу єврозони, проблему несправедливої політики розподілення біженців та міжкультурну напругу як наслідок, втрату частини ринку капіталу та важливого майданчика торгівлі валютами, посилення бюджетних розбіжностей серед держав-членів та збільшення внутрішніх бюджетних дисбалансів.

Третім чинником є дилема розширення ЄС. Дилема полягає у кризогенному потенціалі майбутньої нової хвилі розширення ЄС з огляду на досвід попередніх розширень, що спровокували серйозні внутрішні проблеми, які через понад 10 років не були повністю ліквідованими, але, при цьому, невідворотності розширення, що є однією з рушійних сил Європейського проєкту. Четвертим чинником є низка внутрішньополітичних тенденцій серед держав членів, а саме, посилення євроскептичних, популістських та націоналістичних політичних ідей та сил. Дані внутрішньополітичні тенденції

є породженням невдоволення політикою ЄС національних держав та потужною силою протидії інтеграції.

2. Дезінтеграція в ЄС як явище набула досить поширеного, навіть масового характеру, що підтверджується низкою кейсів. Критичною формою дезінтеграції став Брекзит – відмова Великої Британії від членства в ЄС. Дане рішення мало як внутрішні, так і зовнішні підстави, проте засвідчило серйозність та реальну можливість дезінтеграції як стратегічного підходу до співпраці з ЄС. Брекзит переніс дискурс про дезінтеграцію як шлях ЄС на практичну площину та підтвердив реальність сценарію розпаду ЄС як інтеграційного об'єднання.

Стратегія «мультишвидкісної» Європи, хоч і позиціонується як шлях для комфортного та не травматичного для держав-членів процесу поглиблення інтеграції, фактично, є проявом закріплення дезінтеграційних можливостей та перспектив на програмному рівні.

Диференційована інтеграція в рамках ЄС представляє собою легітимний шлях для здійснення не тільки обмеженої інтеграції, але й правомірної дезінтеграції. Дана стратегія становить загрозу для ЄС як інтеграційного об'єднання, що на емпіричному рівні підтверджує кейс Великої Британії, що традиційно користувалася можливістю диференційованої інтеграції та, врешті, прийняла рішення цілком відмовитися від членства в ЄС.

Кейс коронакризи є яскравим підтвердженням того, що дезінтеграція в рамках ЄС є антикризовою практикою. Реакція держав-членів на ранньому етапі пандемії вірусу Covid-19 стала свідченням недовіри до наднаціональних інститутів та превалюванням національних інтересів над наднаціональними, та як наслідок, серйозного відкочування від багаторічних досягнень інтеграції. Кейс коронакризи став свідченням нестабільності та крихкості європейської єдності в рамках ЄС та реальності можливості стрімкої дезінтеграції.

3. Майбутнє ЄС є питанням для серйозних академічних дискусій та спорів. Європейська Комісія, що представила Білу Книгу з п'ятьма можливими, на їхню думку, сценаріями розвитку ЄС, схиляється до

оптимістичних сценаріїв розвитку ЄС, а саме еволюції Європейського проєкту. Проте, в контексті Брекзиту та низки останніх криз, що продемонстрували реальність дезінтеграції, дискурс щодо майбутнього ЄС поповнився низкою менш оптимістичних сценаріїв – можливостей дезінтеграції або навіть розпаду ЄС.

Прогнозування майбутнього Європейського Союзу є надзвичайно складним, в контексті напруженої регіональної та геополітичної ситуації, що склалася на міжнародній арені в 2022 році. Найбільш життєздатними в короткостроковій та середньостроковій перспективі є сценарії консолідації та гнучкої інтеграції, проте в середньостроковій перспективі, дані сценарії призведуть до трансформації ЄС в систему «ядра та периферії», що має дезінтеграційний потенціал. Для зменшення дезінтеграційних тенденцій та зниження вірогідності розпаду ЄС як інтеграційного об'єднання, Європейський Союз потребує серйозного та конструктивного реформування зі урахуванням досвіду криз та вирішенням існуючих проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Буторина О. В. Сужение Европейского Союза и потенциал интеграции. *Вестник Российской академии наук*. 2020. Т. 90, № 11. С. 1058–1066. URL: <https://doi.org/10.31857/s0869587320110043> (дата звернення: 01.05.2022).
2. Европейская валютная змея – Экономический Словарь. *Gufo.me*. URL: https://gufo.me/dict/economics_dict/Европейская_Валютная_Змея (дата звернення: 01.05.2022).
3. Algieri F., Emmanouilidis J. A., Maruhn R. Europas Zukunft - 5 EU-Szenarien. München: Centrum für angewandte Politikforschung, 2003. 19 с.
4. Austria suggests interning migrants on Greek islands. *Associated Press*. URL: <https://apnews.com/article/26ca7b34de684d348f291c958af5055b> (дата звернення: 01.05.2022).
5. Babynina L. Flexible integration in the EU: classification and problems of institutionalization. *World economy and international relations*. 2010. № 6. С. 31–37. URL: <https://doi.org/10.20542/0131-2227-2010-6-31-37> (дата звернення: 01.05.2022).
6. Baker D. Britain and the crisis of the European Union. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, 2015. 245 с.
7. Baker S. Austria – an EU country – said Ukraine should not be able to join the bloc, which could harm its membership efforts. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/ukraine-eu-austria-foreign-minister-opposes-full-membership-2022-4> (дата звернення: 01.05.2022).
8. Bandov G., Kolman N. H. Different scenarios for implementation of the European Union's agenda 2030. *Journal of liberty and international affairs*. 2019. Т. 5, № 2. С. 75–85.
9. Barnes J. Exclusive: France and Germany evaded arms embargo to sell weapons to Russia. *The Telegraph*.

- URL: <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2022/04/22/exclusive-france-germany-evaded-arms-embargo-sell-weapons-russia/> (дата звернення: 01.05.2022).
10. Bennett O. The Brexit Club: the inside story of the leave campaign's shock victory. London: Biteback Publishing, 2016. 340 с.
  11. Bjonnes R. Why is the EU disintegrating and how to stop it? *Systems Change Alliance*. URL: <https://systemschangealliance.org/why-is-the-eu-disintegrating-and-how-to-stop-it/> (дата звернення: 01.05.2022).
  12. Boiko V. Ukraine's EU application: A new paradigm for EU Enlargement? | IIEA. *Institute of International and European Affairs*. URL: <https://www.iiea.com/blog/ukraines-eu-application-a-new-paradigm-for-eu-enlargement> (дата звернення: 01.05.2022).
  13. Börzel T., Risse T. From the euro to the Schengen crises: European integration theories, politicization, and identity politics. *Journal of European public policy*. 2017. Т. 25, № 1. С. 83–108. URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1310281> (дата звернення: 01.05.2022).
  14. Brant R. Secession of (a) part(s) of a territory of a member state and how to address it in EU law: A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy. Manchester, 2020. 332 с.
  15. Cabral N. d. C., Gonçalves J. R., Rodrigues N. C. After Brexit: consequences for the European Union. Palgrave Macmillan, 2018. 452 с.
  16. Caulcutt C. Marine Le Pen's narrow path to victory. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/marine-le-pens-narrow-path-to-victory-france-elections/> (дата звернення: 01.05.2022).
  17. Chopin T., Lequesne C. Differentiation as a double-edged sword: member states' practices and Brexit. *International affairs*. 2016. Т. 92, № 3. С. 531–545. URL: <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12608> (дата звернення: 01.05.2022).

18. Clara B., Michael W. Strategies of flexible integration and enlargement of the European Union. A club-theoretical and constitutional economics perspective. *Freiburger Diskussionspapiere zur Ordnungsökonomik*. 2006. T. 6, № 7. С. 1–47.
19. Coronavirus: France to requisition face masks for use by health professionals, those infected. *France 24*. URL: <https://www.france24.com/en/20200303-coronavirus-france-to-requisition-face-masks-for-use-by-health-professionals-those-infected> (дата звернення: 01.05.2022).
20. Council of the European Union. Council Decision of 22 January 2013 authorising enhanced cooperation in the area of financial transaction tax. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:32013D0052> (дата звернення: 01.05.2022).
21. Dabrowski M. The financial and economic crisis has revealed a number of critical internal problems and weaknesses in the EU economy. *CASE Network Studies & Analyses*. 2009. T. 384. С. 36.
22. De La Baume M. Orbán's Fidesz quits EPP group in European Parliament. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/epp-suspension-rules-fidesz-european-parliament-viktor-orban-hungary/> (дата звернення: 01.05.2022).
23. De Vries C., McNamara K. R. How choice can save Europe. *Foreign Affairs*. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2018-05-14/how-choice-can-save-europe> (дата звернення: 01.05.2022).
24. Decker F. Parteien unter Druck: Der neue Rechtspopulismus in den westlichen Demokratien. Opladen: Leske und Budrich Verlag, 2000. 384 с.
25. Dehousse R., Menon A. The French presidency. *Journal of common market studies*. 2009. T. 47. С. 99–111. URL: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.2009.02016.x> (дата звернення: 01.05.2022).
26. Deutsche Welle. Far-right parties form new group in European Parliament. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/far-right-parties->

- [form-new-group-in-european-parliament/a-49189262](https://www.electoralcommission.org.uk/a-49189262) (дата звернення: 01.05.2022).
27. Electoral Commission. Official result of the EU referendum is declared by Electoral Commission in Manchester. *Electoral Commission*. URL: <https://www.electoralcommission.org.uk/official-result-eu-referendum-declared-electoral-commission-manchester> (дата звернення: 01.05.2022).
28. Emmanouilidis J. A. Differentiated EUrope 2035: Elaboration and Evaluation of Five Potential Scenarios. *European Policy Centre*. 2021. Policy Papers №16. С. 1–34.
29. Eriksen E. Political differentiation and the problem of dominance: segmentation and hegemony. *European journal of political research*. 2018. Т. 57, № 4. С. 989–1008. URL: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12263> (дата звернення: 01.05.2022).
30. EU-Kommissionspräsident Juncker für europäische Armee. *Die Welt*. URL: <http://www.welt.de/newsticker/news1/article138177624/EU-Kommission-spraesident-Juncker-fuer-europaeische-Armee.html> (дата звернення: 01.05.2022).
31. European Commission. The Treaty on Stability, Coordination and Governance in the Economic and Monetary Union. *EUR-Lex*. URL: <https://cutt.ly/7G0jdNR> (дата звернення: 01.05.2022).
32. European Council. Conclusions of the Fontainebleau European Council (25 and 26 June 1984). *CVCE.EU*. URL: <https://cutt.ly/7G0jk8K> (дата звернення: 01.05.2022).
33. European Council. Council Regulation (EU) №1260/2012 of 17 December 2012 implementing enhanced cooperation in the area of the creation of unitary patent protection with regard to the applicable translation arrangements. *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32012R1260> (дата звернення: 01.05.2022).

34. European integration and national elections after COVID-19 / Т. Chopin та ін. *Intereconomics*. 2021. Т. 56, № 2. С. 64–90.
URL: <https://doi.org/10.1007/s10272-021-0954-0> (дата звернення: 06.05.2022).
35. European Parliament. Results of 2009 European elections in the UK. *European Parliament Liaison Office in the United Kingdom*.
URL: <https://cutt.ly/eG0jT1b> (дата звернення: 01.05.2022).
36. European Parliament. Results of the 2009 European elections. *European Parliament*.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/en/election-results-2009.html> (дата звернення: 01.05.2022).
37. European Parliament. Results of the 2014 European Parliament elections in the UK. *European Parliament Liaison Office in the United Kingdom*.
URL: https://www.europarl.europa.eu/unitedkingdom/en/european-elections/european_elections/results.html (дата звернення: 01.05.2022).
38. European Parliament. The political groups of the European Parliament. *European Parliament*.
URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/organisation-and-rules/organisation/political-groups> (дата звернення: 01.05.2022).
39. European Union. Commission proposal to the Council on the fixing of prices for certain agricultural products and on the certain related measures. *Historical Archives of the European Union Database*.
URL: <https://archives.eui.eu/en/fonds/102151?item=GJLA/DOC-33> (дата звернення: 01.05.2022).
40. European Union. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2010. 390 с.
41. Eurostat. Asylum in the EU member states. Berlin: Eurostat Press Office, 2016. 6 с.
42. Eurostat. Regional GDP per capita ranged from 32% to 260% of the EU average in 2019. *European Commission*.

- URL: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/ddn-20210303-1> (дата звернення: 01.05.2022).
43. Famà G., Musiol L. The war in Ukraine raises new questions for EU foreign policy. *Crisis Group*. URL: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/eastern-europe/ukraine/war-ukraine-raises-new-questions-eu-foreign-policy> (дата звернення: 01.05.2022).
44. Final report of the future of Europe group of the foreign ministers of Austria, Belgium, Denmark, France, Italy, Germany, Luxembourg, The Netherlands, Poland, Portugal and Spain. Centre for European Reform, 2012. 9 с.
45. Foreign & Commonwealth Office. €5 million to help fight coronavirus in Iran: E3 statement, March 2020. *GOV.UK*. URL: <https://www.gov.uk/government/news/e3-statement-on-5-million-to-help-fight-coronavirus-in-iran-02-march-2020> (дата звернення: 01.05.2022).
46. Germany bans export of medical protection gear due to coronavirus. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-germany-exports-idUSL8N2AX3D9> (дата звернення: 01.05.2022).
47. Gerster L. Der ungewöhnlichste Botschafter aller Zeiten. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. URL: <https://zeitung.faz.net/fas/politik/2022-03-27/41f792f983a7d40d510f0151b5206881/?GEPC=s3y> (дата звернення: 01.05.2022).
48. Gómez M. S. Nationalism: a turning point for Europe? *Eyes on Europe*. URL: <https://www.eyes-on-europe.eu/nationalism-a-turning-point-for-europe/> (дата звернення: 01.05.2022).
49. Göncz B., Lengyel G. Europhile public vs eurosceptic governing elite in Hungary? *Intereconomics*. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2021/number/2/article/europhile-public-vs-eurosceptic-governing-elite-in-hungary.html> (дата звернення: 01.05.2022).

50. Gostyńska-Jakubowska A. Juncker's three steps to improve the Commission's standing in the EU. *Centre for European Reform*. URL: <https://www.cer.org.uk/insights/junckers-three-steps-improve-commissions-standing-eu> (дата звернення: 01.05.2022).
51. Hobolt S. B., de Vries C. Turning against the Union? The impact of the crisis on the Eurosceptic vote in the 2014 European Parliament elections. *Electoral studies*. 2016. Т. 44. С. 504–514. URL: <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2016.05.006> (дата звернення: 01.05.2022).
52. Identity and Democracy. Statutes of the Identity and Democracy (ID) group in the European Parliament. ID Group, 2019. 18 с. URL: <https://www.idgroup.eu/about> (дата звернення: 01.05.2022).
53. Isenson N. Freedom Party of Austria - what you need to know. *Deutsche Welle*. URL: <https://www.dw.com/en/freedom-party-of-austria-what-you-need-to-know/a-40928152> (дата звернення: 01.05.2022).
54. Jones E., Kelemen R. D., Meunier S. Failing forward? The euro crisis and the incomplete nature of European integration. *Comparative political studies*. 2015. Т. 49, № 7. С. 1010–1034. URL: <https://doi.org/10.1177/0010414015617966> (дата звернення: 01.05.2022).
55. Karolewski I. P., Benedikter R. Europe's refugee and migrant crisis. *Politique européenne*. 2018. Т. 60, № 2. С. 98–132. URL: <https://doi.org/10.3917/poeu.060.0098> (дата звернення: 01.05.2022).
56. Kaveshnikov, N.Y. «Flexible integration» in the European Union. *International processes*. 2011. Т. 9, 2 (26). С. 58–69.
57. Kaveshnikov N. Y. Four scenarios for European integration. *Russian International Affairs Council*. 2016. Policy brief №2.
58. Kelemen D. Europe's other democratic deficit: national authoritarianism in Europe's democratic union. *Government and opposition*. 2017. Т. 52, № 2.

- C. 211–238. URL: <https://doi.org/10.1017/gov.2016.41> (дата звернення: 01.05.2022).
59. Kisiłowski M. In defense of a multispeed Europe. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/in-defense-of-a-multispeed-europe-economic-political-chasm-east-west/> (дата звернення: 01.05.2022).
60. Kmezić M. Introduction: Overcoming the Crisis of EU Enlargement. *Contemporary Southeastern Europe*. 2014. Т. 1, № 1. С. 1–8.
61. Koenig N. Differentiated view of differentiated integration. Berlin: Jacques Delors Institut, 2015. 13 с.
62. Kriesi H. Befindet sich die Demokratie in Europa in einer Krise? *Politische Vierteljahresschrift*. 2020. Т. 61. С. 237–260. URL: <https://doi.org/10.1007/s11615-020-00231-9> (дата звернення: 01.05.2022).
63. Lambek M. Formations of the secular: Christianity, Islam, modernity. *American anthropologist*. 2005. Т. 107, № 2. С. 276–277. URL: <https://doi.org/10.1525/aa.2005.107.2.276> (дата звернення: 01.05.2022).
64. Lejour A., Gelauff G., Grilo I. Subsidiarity and economic reform in Europe. Berlin : Springer-Verlag, 2008. 341 с. URL: <https://doi.org/10.1007/978-3-540-77264-4> (дата звернення: 01.05.2022).
65. Leruth B., Gänzle S., Trondal J. Exploring differentiated disintegration in a post-Brexit European Union. *Journal of common market studies*. 2019. Т. 57, № 5. С. 1013–1030. URL: <https://doi.org/10.1111/jcms.12869> (дата звернення: 01.05.2022).
66. Local elections 2013: the results in full. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/news/datablog/2013/may/03/local-elections-results-full> (дата звернення: 01.05.2022).
67. Malik S. Post-Brexit scenario: the European Union under threat. *Strategic studies*. 2018. Т. 38, № 4. С. 90–109.

68. Mattheijs M. Europe after Brexit: a less perfect union. *Foreign affairs*. 2017. Т. 96, № 1. С. 85–91.
69. Mattheijs M., McNamara K. The Euro crisis' theory effect: Northern saints, Southern sinners, and the demise of the Eurobond. *Journal of European integration*. 2015. Т. 37, № 2. С. 229–245. URL: <https://doi.org/10.1080/07036337.2014.990137> (дата звернення: 01.05.2022).
70. Maurice E. Czech minister: Our migration policy is now EU mainstream. *EUobserver*. URL: <https://euobserver.com/migration/133735> (дата звернення: 01.05.2022).
71. McGuinness D. Germany's Alternative fuer Deutschland shakes up politics. *BBC News*. URL: <https://www.bbc.com/news/world-europe-29010588> (дата звернення: 01.05.2022).
72. Mestre A. Marine Le Pen: the face of French Euroscepticism. *The Guardian*. URL: <https://www.theguardian.com/world/2012/jan/26/marine-le-pen-french-euroscepticism> (дата звернення: 01.05.2022).
73. New keywords: migration and borders / M. Casas-Cortes та ін. *Cultural studies*. 2014. Т. 29, № 1. С. 55–87. URL: <https://doi.org/10.1080/09502386.2014.891630> (дата звернення: 01.05.2022).
74. Nuroglu E., Kurtagić H. Costs and benefits of the EU enlargement: the impact on the EU and SEE countries. *Journal of economic and social studies*. 2012. Т. 2, № 2. С. 41–65. URL: <https://doi.org/10.14706/jecoss11223> (дата звернення: 01.05.2022).
75. Pelinka A. Die FPÖ in der vergleichenden Parteienforschung. Zur typologischen Einordnung der Freiheitlichen Partei Österreichs. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 2002. Т. 31, № 3. С. 281–290.

76. Pew Research Center. Europe's growing Muslim population. *Pew Research Center's Religion & Public Life Project*.
URL: <https://www.pewresearch.org/religion/2017/11/29/europes-growing-muslim-population/> (дата звернення: 01.05.2022).
77. Quell M. EU Court says countries didn't meet refugee quotas. *Courthouse News Service*. URL: <https://www.courthousenews.com/poland-hungary-czechs-broke-human-rights-law/> (дата звернення: 01.05.2022).
78. Rankin J. Why populists could struggle to capitalise on EU elections success. *The Guardian*.
URL: <https://www.theguardian.com/politics/2019/may/28/why-populists-could-struggle-to-capitalise-on-eu-elections-success> (дата звернення: 01.05.2022).
79. Rettman A. Nine EU states close borders due to virus. *EUobserver*.
URL: <https://euobserver.com/coronavirus/147742> (дата звернення: 01.05.2022).
80. Riebert B. Greece left alone in the refugee crisis. *Deutsche Welle*.
URL: <https://www.dw.com/en/greece-left-alone-in-the-refugee-crisis/a-36699740> (дата звернення: 01.05.2022).
81. Romei V. Italy's political crisis: how Eurosceptic are the voters? *Financial Times*. URL: <https://www.ft.com/content/e1ae85c2-631b-11e8-90c2-9563a0613e56> (дата звернення: 01.05.2022).
82. Sabadus A. Nord Stream 2 threat: Ukraine and EU neighbors must expand border infrastructure. *Atlantic Council*.
URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/nord-stream-2-threat-ukraine-and-eu-neighbors-must-expand-border-infrastructure/> (дата звернення: 01.05.2022).
83. Samers M. An emerging geopolitics of 'illegal' immigration in the European Union. *European journal of migration and law*. 2004. Т. 6, № 1. С. 27–45.
URL: <https://doi.org/10.1163/1571816041518750> (дата звернення: 01.05.2022).

84. Sampson T. Brexit: the economics of international disintegration. *Journal of economic perspectives*. 2017. Т. 31, № 4. С. 163–184.
URL: <https://doi.org/10.1257/jep.31.4.163> (дата звернення: 06.05.2022).
85. Schimmelfennig F. Brexit: differentiated disintegration in the European Union. *Journal of European public policy*. 2018. Т. 25, № 8. С. 1154–1173.
URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2018.1467954> (дата звернення: 01.05.2022).
86. Schimmelfennig F., Leuffen D., Rittberger B. The European Union as a system of differentiated integration: interdependence, politicization and differentiation. *Journal of European public policy*. 2015. Т. 22, № 6. С. 764–782.
URL: <https://doi.org/10.1080/13501763.2015.1020835> (дата звернення: 01.05.2022).
87. Schmidt V. A. The future of differentiated integration: a ‘soft-core,’ multi-clustered Europe of overlapping policy communities. *Comparative European politics*. 2019. Т. 17, № 2. С. 294–315. URL: <https://doi.org/10.1057/s41295-019-00164-7> (дата звернення: 01.05.2022).
88. Schuller K. "Titanic" oder Supermacht? - Centrum für angewandte Politikforschung (C·A·P) München. *Centrum für angewandte Politikforschung*. URL: https://www.cap-lmu.de/aktuell/pressespiegel/2003/titanic_supermacht.php (date of access: 01.05.2022).
89. Schultheis E. Germany’s far-right AfD loses nationally, but wins in the East. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/german-election-far-right-afd-loses-nationally-but-wins-in-east/> (дата звернення: 01.05.2022).
90. Sedelmeier U. Europe after the eastern enlargement of the European Union: 2004-2014. *Heinrich Böll Stiftung*.
URL: <https://eu.boell.org/en/2014/06/10/europe-after-eastern-enlargement-european-union-2004-2014> (дата звернення: 01.05.2022).
91. Sirotová J. Is Europe’s future “multi-speed”? Today seems like „Nothing but Schengen“ type of cooperation matters. *GLOBSEC*.

- URL: <https://www.globsec.org/publications/is-europes-future-multi-speed-today-seems-like-nothing-but-schengen-type-of-cooperation-matters/> (дата звернення: 01.05.2022).
92. Statham P., Trenz H.-J. Understanding the mechanisms of EU politicization: Lessons from the Eurozone crisis. *Comparative European politics*. 2014. Т. 13, № 3. С. 287–306. URL: <https://doi.org/10.1057/cep.2013.30> (дата звернення: 01.05.2022).
93. Szucko A. Possible scenarios for European (dis)integration future. *Council for European Studies* (CES). URL: <https://www.europenowjournal.org/2020/06/02/possible-scenarios-for-european-disintegration-future/> (дата звернення: 01.05.2022).
94. Tcherneva V. Europe's new agenda in the Western Balkans. *European Council on Foreign Relations*. URL: https://ecfr.eu/article/commentary_europes_new_agenda_in_the_western_balkans/ (дата звернення: 01.05.2022).
95. Thatcher M. Speech to the College of Europe ("The Bruges Speech"). *Margaret Thatcher Foundation*. URL: <http://www.margaretthatcher.org/document/107332> (дата звернення: 01.05.2022).
96. The Bank for International Settlements. Foreign exchange turnover in April 2019. *Bank for International Settlements*. URL: https://www.bis.org/statistics/rpfx19_fx.htm (дата звернення: 01.05.2022).
97. The EU values. *European Commission*. URL: <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/> (дата звернення: 01.05.2022).
98. Thielemann E., Armstrong C. Understanding European asylum cooperation under the Schengen/Dublin system: a public goods framework. *European security*. 2013. Т. 22, № 2. С. 148–164.

- URL: <https://doi.org/10.1080/09662839.2012.699892> (дата звернення: 01.05.2022).
99. Towards a genuine Economic and Monetary Union / H. Van Rompuy та ін. Brussels, 2012. 110 с.
  100. Trondal J., Leruth B., Gänzle S. Differentiated integration and disintegration in a post-Brexit era. London: Routledge, 2021. 276 с.
  101. Tsibulina A. N. Banking and fiscal unions in the EU: what is more relevant? *MGIMO review of international relations*. 2014. № 4(37). С. 155–161. URL: <https://doi.org/10.24833/2071-8160-2014-4-37-155-161> (дата звернення: 01.05.2022).
  102. Turk Ž. The sixth scenario for the future of Europe | Vocal Europe. *Vocal Europe*. URL: <https://www.vocaleurope.eu/the-sixth-scenario-for-the-future-of-europe/> (дата звернення: 01.05.2022).
  103. UKIP Manifesto “Empowering the People”. Newton Abbot: UKIP, 2010. URL: <https://general-election-2010.co.uk/2010-general-election-manifestos/UKIP-Party-Manifesto-2010.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).
  104. Valero J. ESM corona-loans expected to be available from 15 May. *Euractiv* URL: <https://www.euractiv.com/section/economy-jobs/news/esm-corona-loans-expected-to-be-available-from-15-may/> (дата звернення: 01.05.2022).
  105. Verwey M., Monks A. The EU economy after COVID-19: Implications for economic governance | VOX, CEPR Policy Portal. *CEPR Policy Portal*. URL: <https://voxeu.org/article/eu-economy-after-covid-19-implications-economic-governance> (дата звернення: 01.05.2022).
  106. von der Leyen U. Speech by President von der Leyen at the European Parliament plenary on the European coordinated response to the COVID-19 outbreak. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/speech_20_532 (дата звернення: 01.05.2022).

107. Weise Z. Salvini alliance to be named Identity and Democracy. *Politico*. URL: <https://www.politico.eu/article/matteo-salvini-european-parliament-alliance-to-be-named-identity-and-democracy/> (дата звернення: 01.05.2022).
108. White Paper on the future of Europe. *EUR-Lex*. URL: https://eur-lex.europa.eu/content/news/white_paper.html (дата звернення: 01.05.2022).
109. Wilkes T., Chatterjee S. Global daily forex trading at record \$6.6 trillion as London extends lead. *Reuters*. URL: <https://www.reuters.com/article/uk-global-forex-bis-idUKKBN1W1210> (дата звернення: 01.05.2022).
110. Wishart I. Brexit 'domino' fears resurface, just when U.K. needs it least. *Bloomberg*. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2018-08-30/brexit-domino-fears-resurface-just-when-u-k-needs-it-least> (дата звернення: 01.05.2022).
111. Zalan E. Von der Leyen on virus: 'EU will do whatever is necessary'. *EUobserver*. URL: <https://euobserver.com/coronavirus/147731> (дата звернення: 01.05.2022).
112. Zaun N. States as gatekeepers in EU asylum politics: explaining the non-adoption of a refugee quota system. *JCMS: journal of common market studies*. 2017. Т. 56, № 1. С. 44–62. URL: <https://doi.org/10.1111/jcms.12663> (дата звернення: 01.05.2022).